

NÓTÁRI TAMÁS

Notitia Arnonis – Epistola Theotmari

Két forrás a kora-középkori Salzburgból

Bevezetés

A *Notitia Arnonis*¹ valamikor 788 és 790 között, közvetlenül az önálló – az Agilolfing-dinasztia által uralt – Bajorországnak Nagy Károly által a frank birodalomba történő beolvasztása után keletkezett. Tárgya a salzburgi püspökség birtokainak és javainak felsorolása. Lejegyzésére Arn(o) püspök – 798-tól érsek – adott utasítást, aki ezen, feltehetően Nagy Károly kívánságára elkészített, ám a püspökség számára sem haszontalan összeírással kívánta Salzburg addigi szerzeményeit dokumentálni és biztosítani. Az *Epistola Theotmari*² Salzburg ötödik érsekétől származik, aki igen sérelmesnek és saját jogkörét csorbítóknak érezte a morva egyházi önállóságot szorgalmazó szláv papok működését. Ennek kapcsán fordult levélben IX. János pápához 900-ban, s foglalt állást nem csupán a morvakkal, hanem a magyarokkal szemben is, ami ezen írást a honfoglalás korának becses forrásává teszi. A korai salzburgi historiográfia³ – amely olyan forrásokkal büszkélkedhetik, mint a *Vita Hrodberti*,⁴ a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*,⁵ és a *Breves Notitiae*⁶ – e műveinek ezidáig nem keletkezett (a *Notitia Arnonis* esetében egyáltalán, az *Epistola Theotmari* esetében pedig korszerű szövegkiadáson alapuló,⁷ teljes⁸) magyar fordítása,

¹ F. Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae. Die Salzburger Güterverzeichnisse um 800*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 130. 1990.

² F. Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*. MGH Studien und Texte, vol. 15. Hannover, 1997.

³ A salzburgi historiográfia történetéhez bővebben lásd A. Lhotsky: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*. Köln–Graz, 1955.

⁴ A *Vita Hrodberti* egyes részleteinek fordítását lásd Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, 1998. 225. Teljes fordítását lásd Nótári T.: *Vita Hrodberti*. In: *Classica-Medievalia Neolatina*. Debrecen (sajtó alatt, közlésre elfogadva)

⁵ A *Conversio* fordítását lásd Nótári T.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Aetas* 2000/3. 93–111. A *Conversio*hoz lásd H. Wolfram: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantien und Pannonien*. Wien–Köln–Graz, 1979; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 5–54. 90–137.; Nótári T.: *Megjegyzések a Conversio Bagoariorum et Carantanorum avar vonatkozású fejezeteihez*. In: *Tanulmányok a középkorról. A II. Medieviztikai PhD-konferencia előadásai*. (Szerk. Weisz B. – Balogh L. – Szarka J.) Szeged, 2001. 67–84.

⁶ A *Notitia Arnonis* fordításához fűzött jegyzetekben csupán jelezzük a *Breves Notitiae* azonos tartalmú szöveghelyeit, az egybecsengések és eltérések okaira, valamint a *Notitia Arnonis* és a *Breves Notitiae* egymáshoz való viszonyára bővebben a *Breves Notitiae* készülő fordításának kommentárjában kívánunk kitérni.

⁷ Az *Epistola Theotmari* korábbi magyar fordításait lásd Gombos F. Albin: *A honfoglaló magyarok itáliai kalandozása (898–904)*. Hadtörténeti Közlemények 28. 1927. 505–509; Horváth János: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Sajtó alá rendezte Györffy Gy. Budapest, 1975. 1983. 217–222.

⁸ *A honfoglalás korának írott forrásai*. Olajos T., H. Tóth I. és Zimonyi I. közreműködésével szerkesztette Kristó Gy. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged, 1995. 185–187. Theotmár – ford. Lele József. Lele a levél magyarokra vonatkozó passzusainak, vagyis kb. az *epistola* egy-egyvedének igen precíz fordítását közölte két korábbi *editio* alapján (*A magyar honfoglalás kútforrása*. Szerk. Pauler Gy. – Szilágyi S. Budapest, 1900. reprint 1995. 323–328.; R. Marsina: *Codex*

amit a történeti helyzet és a művek datálása kapcsán felmerülő néhány kérdés rövid vázolását követően jelen írás kíván pótolni.

*

Nagy Károly 773–774-ben foglalta el a longobard területeket, s küldte száműzetésbe III. Tasziló bajor herceg apósát, Desiderius királyt, ám mindezek megakadályozására – tudomásunk szerint – Tasziló nem tett lépéseket.⁹ Hadrianus pápa közbenjárására 781-ben Wormsban Tasziló megerősítette 757-ben tett hűségesküjét, s ismételten elismerte magát unokafivére, Nagy Károly vazallusának.¹⁰ (Elképzelhető ugyan, hogy a pápa intervencióját a Nagy Károly és Tasziló között kitöréssel fenyegető háború tette szükségessé, aminek az oka a bajor hercegnek a szászokkal, vendekkel és avarokkal kötendő szövetsége lehetett, ám Aventius erről szóló híradása¹¹ nem feltétlenül tekinthető szavahihetőnek.¹²) Az első fegyveres összecsapásra Tasziló és Nagy Károly között 784-ben került sor a Desiderius által az előbbinek Liutbergával hozományul adott longobárd területek kapcsán, ám az ezt követő évekből sem további diplomáciai konfliktusról, sem háborúskodásról nem tudunk.¹³ 787-ben Tasziló olyannyira veszélyeztetve látta hatalmát, hogy ismét a pápához fordul segítségért. A fenyegetettség közvetlen okát nem ismerjük, a közvetett ok azonban bizonyosan Nagy Károly terjeszkedő, birodalomszervező politikájában keresendő: a frank uralkodó 786-ban megtörte a thüringiai nemesség önállóságát, és vazallusi esküre kényszerítette őket, amivel megnyílt számára az út, hogy birodalmát délkelet felé is kiterjessze. Három rokonával – Desiderius Bizáncba menekült fiával és társuralkodójával, Aldechisszel, továbbá II. Arichisszel, Beneventum hercegével és III. Taszilóval – szemben a következő stratégia szerint járt el: 787 elején érkezik Rómába, közeledtére Arichis Salernóba vonul vissza, és tárgyalásokat kezdeményezett, amelyek eredményeként fiát, Grimoaldot és tizenkét főemberét túszul adta, és kénytelen volt vazallusi hűségesküt tenni.¹⁴ 787 húsvétján Nagy Károly a pápa jelentéében fogadta Tasziló két követét, Arn¹⁵, salzburgi püspököt és Hunrich mondseei apátot, ám a bajor uralkodó számára kedvező eredmény helyett azzal küldték haza a követeket, hogy közöljék urukkal, miszerint a Nagy Károlynak tett vazallusi eskü megszegésével Tasziló egyfelől a pápai kiátkozást, másfelől a frank uralkodó fegyveres

diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I. Bratislavae 1971. 32–35.), értelmezésével filológiai szempontból csupán egyetlen esetben nem lehet egyetérteni, amint ezt a vonatkozó mondatnál jelezni is fogjuk.

⁹ H. Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung 378–907.* Wien, 1987. 102.

¹⁰ *Annales regni Francorum a. 781.* (MGH Scriptores, vol. 4. Post editionem G. H. Pertzii recognovit F. Kurze. 1895.)

¹¹ Aventius, *Bayerische Chronik* 3, 80. (J. Turmairs's genannt Aventius Bayerische Chronik I–II. Herausgegeben von M. Lexer. München, 1884. 1886)

¹² Szádeczky-Kardoss: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, 269.

¹³ H. Wolfram: *Ethnogenesis im frühmittelalterlichen Donau- und Ostalpenraum (6. bis 10. Jahrhundert).* Nationes 5 (Hrsg. v. H. Beumann–W. Schröder) Sigmaringen 1985. 136.

¹⁴ Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*, 103.

¹⁵ Arnhoz bővebben lásd G. Demmelbauer: *Arno, der erste Erzbischof von Salzburg 798–821.* (Dissertation) Wien, 1950. Arn 740/1 táján született egy a gazdag és befolyásos Fagana-nemzetséggel közeli rokonságban álló családból, a Faganák által alapított iseni Szent Zénó kolostorban nevelkedett, apja, Haholt pedig Bittlbachnál alapított templomot. 765-ben Freisingben diakónussá, majd 776-ban ugyanott pappá szentelték, 778-ban pedig belépett az elnoui Szent Amandus kolostorba, majd Gisalbert apát halála után apáttá választották. Ekkor tájt szövéődött közte és Alcuin között egész életre szóló barátság. Virgilius püspök halála után, 785-ben feltehetően az Nagy Károly tanácsára Tasziló Arnnak juttatta a salzburgi püspöki széket. 798-tól érsekként kormányozta egyházmegyéjét egészen 821. január 24-én bekövetkezett haláláig.

retorzióját vonná magára. 787. október 3-án Tasziló kénytelen volt a Lech-mezőn Nagy Károly előtt megújítani hűségnyilatkozatát és tűszokat adni, köztük fiát, Theodót.¹⁶

A 788-as esztendő Tasziló számára a végső bukást hozta, Nagy Károly politikája ugyanis megosztotta tette a bajor nemességet: a frank uralkodóhoz közeledők s neki vazallusi esküt tevők száma egyre növekedett. Az egykor vele jó kapcsolatokat ápoló pápai udvar elfordult Taszilótól, a longobárdokat Nagy Károly már korábban megtörte, Bizánc pedig túl messze volt ahhoz, hogy az Agilolfing hercegnek segítséget nyújthatott volna. Így Tasziló egyetlen szövetségesei az avarok maradtak, ám a velük feltehetően megkötött megállapodás nem hozta meg a bajor hercegnek a kívánt eredményt, s a 788. július elején Ingelheimbe összehívott birodalmi gyűlésen az ellene felhozott vádpontok – miszerint megakarta semmisíteni a király bajor vazallusait, embereit a királlyal szemben hamis eskütételre bujtotta fel¹⁷ – között az avarokkal kötött szövetség is szerepelt.¹⁸ A birodalmi gyűlés bűnösnek találta az ellene felhozott vádakban Taszilót, és halálra ítélte. Tasziló halála önmagában azonban nem lett volna célravezető Nagy Károly számára, hiszen ezzel *de iure* még nem vonhatta volna hatalma alá a bajor területeket, lévén hogy nem létezett olyan törvény, ami alapján Tasziló fiát és társuralkodóját, Theodót megfoszthatta volna örökségétől. Ezért Nagy Károly, ahelyett hogy kivégeztette volna a herceget, kolostorba záratta, hasonlóképpen Tasziló feleségét, az avar szövetség és a frankokkal szembeni ellenségeskedés ösztönzőjének számító Liutpergát és fiát, Theodót is. Tasziló tonzúrázására 788. július 6-án került sor.¹⁹ (Eljárását formailag is legitimmé teendő 794-ben Nagy Károly a kolostorból ismét a birodalmi gyűlés elé citáltatta Taszilót, akit arra kényszerítettek, hogy a király kegyéért könyörögjön, s ezért cserébe mindarról, ami őt, fiát és leányait jogszerűen megillette, lemondjon, majd miután ezt megtette, visszatérhetett kolostorába.²⁰)

A *Notitia Arnonis* keletkezése idejének és céljának meghatározásában maga a szöveg van segítségünkre, hiszen a lejegyzés idejére a textus igen fontos utalást tartalmaz: „*Noticiam vero istam ego Arn una cum consensu et licentia domni KAROLI piissimi regis eodem anno, quo ipse Baiouariam regionem ad opus suum recepit, a viris valde senibus et veracibus diligentissime exquisivi, a monachis et laicis, et conscribere ad memoriam feci.*”²¹ Mielőtt e mondatot behatóbban szemügyre vennők, érdemes a *Notitia Arnonis* keletkezésével összefüggésben álló forrásokat áttekinteni. Nagy Károly 168-as számot viselő oklevelében a következők olvashatók: „*Omnes res episcopatus sui ..., que de datione regum aut reginarum seu ducum vel relinquorum deum timencium hominum ... tradite vel delegate sunt ... confirmare per nostram auctoritatem deberemus.*”²² Ezen, Wolfram által 791-re datált²³ oklevél a hercegi és az egyéb emberektől származó adományokon kívül királyi és királynői adományokat is említ, amelyekre a *Notitia* nem utal,²⁴ s ezt azért teheti, mert Bajorország szoros kapcsolatba került a frankokkal, mivel Pippin, Nagy Károly apja

¹⁶ *Annales regni Francorum a. 878*; Einhardus, *Vita Karoli Magni imperatoris* 11. (Éditée et traduite par L. Halphen. Paris 1967.) Szádeczky-Kardoss: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, 274.

¹⁷ Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*, 105.

¹⁸ *Annales regni Francorum a. 788*; *Annales Laureshamenses a. 788* (MGH Scriptorum, vol. 1. ed. G. H. Pertz. 1826.); *Annales qui dicuntur Einhardi a. 788* (MGH Scriptorum, vol. 4. Post editionem G. H. Pertzii recognovit F. Kurze. 1895.); Szádeczky-Kardoss: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, 274. sk.

¹⁹ Szádeczky-Kardoss: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, 275.

²⁰ Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*, 105.

²¹ *Notitia Arnonis* 8, 8.

²² MGH *Diplomata Karolinorum*, vol. 1. (ed. Engelbert Mühlbacher, 1906.) 226.

²³ Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*, 189.

²⁴ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 31.

Tasziló gyámja volt, s ily módon a frank királyok visszamenőleg is püspökség jótevőinek minősültek.²⁵ Ezek alapján az oklevél nem látszik összefüggésben állani a *Notitiával*, annál is inkább, mert a *Breves Notitiae* párhuzamos szöveghelye *expressis verbis* jelzi Pippin és nővére, Hiltrud közreműködését: „*Iterum ad Iuvavensem sedem SOROR domni Pippini regis nomine Hiltrut, mater Thassilonis ducis, concedente eodem anno rege post obitum viri sui Ottilonis ducis in eorum omnium bonam retributionem coram deo et sanctis eius dedit ad Iuuavensem sedem in pago Danubiacensi villam, que dicitur Puche, cum manentibus XXXVIII et cum omni appendicio suo, hoc quidem Meinhardo comite nobilissimoque viro affectante in eternam coram deo mercedem suam proque remedio anime sue. Thassilo quoque dux una cum matre sua Hiltrude concedente domno Pippino rege dederunt deo et sancto Petro ad Iuuavensem sedem pro animabus suis villam nuncupatam Campus cum manentibus XXX et coloniis eorum et cum omnibus rebus eorum super Salzaha.*”²⁶ Ha tehát a 168-as oklevél kifejezetten a *Notitiára* utalna, úgy igen sajátosság módon az oklevélben felsorolt tényeket az igazolandó dokumentum, vagyis a *Notitia* nem tartalmazná.²⁷ Ezen oklevél természetesen párhuzamba állítható több, hasonló tartalmú oklevéllel. A 788-ból származó, 162-es számú oklevél szintén foglalkozik az aktuális bajorországi történésekkel: „*Quia ducatus Baioarie ex regno nostro Francorum aliquibus temporibus infideliter per malignos homines Odilonem et Tassilonem, propinquum nostrum, a nobis subtractus et alienatus fuit, quem nunc moderate iusticiarum deo nostro adiuvante ad propriam revocavimus dicionem.*”²⁸ Ezt erősíti meg a *Traditio Frisingensis* is,²⁹ amely szerint „*anno secundo, quod domnus rex Carolus Baiuariam adquisivit ad Tassilonem clericavit*”³⁰ valamint „*in secundo anno quo translatus est Tassilo dux de regno suo*”.³¹ Az *aquisitio* dátumát e források is egyértelműen 788-ra teszik, aminek alapján a *Notitia* „*eodem anno, quo ipse Baioariam regionem ad opus suum recepit*”³² közlését teljes bizonyossággal a 788-as esztendőre vonatkoztathatjuk.³³ Az idézett mondat (NA 8, 8.) alaposabb elemzésekor kiderül, hogy az időhatározói bővítmény (*anno, quo ... recepit*) az első állítmányhoz (*exquisivi*) tartozik, s ennek nem kell feltétlenül egyeznie a második állítmány (*conscribere ad memoriam feci*) által jelöltekkel, annál is inkább, mivel a két állítmány különválasztását sugallja az első állítmány után álló, azt magyarázó kitétel (*a monachis et laicis*).³⁴ Ugyanakkor e mondat nem feltétlenül bír perdöntő jelentőséggel a *Notitia* datálásában, hiszen Benedictus *diaconus* mind az „*a viris valde senibus et veracibus diligentissime exquisivi*”, mind az „*ad memoriam conscribere*” fordulatokat szó szerint a *Libellus Virgiliiból*³⁵ vette át.³⁶

²⁵ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 31; Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*, 190.

²⁶ *Breves Notitiae* 11, 1–2.

²⁷ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 32.

²⁸ MGH *Diplomata Karolinorum*, vol. 1. 219.

²⁹ E következő két szöveget Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 32. alapján idézem.

³⁰ Nr. 127 a

³¹ Nr. 127 b

³² *Notitia Arnonis* 8, 8.

³³ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 32.

³⁴ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 33.

³⁵ *Libellus Virgili* 2. (Vö. H. Wolfram: *Libellus Virgili. Ein Quellenkritisches Problem der ältesten Salzburger Güterverzeichnisse*. In: *Vorträge und Forschungen XX*. Herausgegeben von A. Borst. 1974. 177. skk.)

³⁶ Vö. *Breves Notitiae* 8, 12. *Hec omnia Virgilius episcopus a viris valde senibus atque veracibus diligenter perquirere studuit posterisque ad memoriam scripta dimisit.*

Lehetséges tehát, hogy a *Notitiát* már 788-ban lejegyezték, azonban egy valamivel későbbi idő sem zárható ki; a rotulusi szöveghagyomány³⁷ címként a 790-es esztendő (*anno dcc lxxxx*) adja meg, s csak a XV. századi betoldások tették hozzá a 788-ra utaló bejegyzést (*anno dcc lxxxviii congestum*), tehát az általunk ismert legkorábbi, a XII. századból származó datálás a 790-es évszámot engedi valószínűsíteni.³⁸ Ezek alapján összefoglalva megállapítható, hogy 788 végén (*eodem anno, quo ipse Baioariam regionem ad opus suum recepit*) a Nagy Károly által követelt és a Salzburg által készségesen prezentált, részint régebbi feljegyzésekre támaszkodó és ezekből merítő, részint új adalékokat tartalmazó kimutatás valamikor Bajorország frank okkupációja, vagyis 788 és – amint a szöveghagyományból következtetni lehet – 790 között keletkezett.³⁹

A *Notitia Arnonis* szerkezetének áttekintése nem okoz különösebb nehézséget. Lošek ezt a következőképp vázolja:⁴⁰

Praefatio

A A salzburgi *Ecclesia Sancti Petri*nek tett adományok (1–6.)

1. Hercegi adományok (1–5.)

α Theodo (1.)

β Theodbert (2.)

γ Hucbert (3.)

δ Odilo (4.)

ε Tassilo (5.)

2. Nemesek és félszabadok adományai (6, 1–25.)

α Adományok (6, 1–21.)

β *Cella Au* (6, 22–23.)

γ *Cella Otting* (6, 24–25.)

3. *Ecclesiae parochiales* (6, 26–28.)

B Nonnberg (7.)

Γ Maximilianszelle (8, 1–7.)

Eschatolcollon (8, 8.)

*

Theotmart, Salzburg ötödik érsekét,⁴¹ a 873 május 14-én elhunyt Adalwin utódját Német Lajos kívánságára⁴² 873 szeptember 13-án Regensburgban szentelték érsekké,⁴³ 874-ben pedig már ő szentelte fel a Chozil építtette pettaui templomot.⁴⁴ Német Lajos 876-ban bekövetkezett halálát követően Karlmann csak némi habozás után, 877-ben nevezte ki Theotmart főkancellárjává, ám kapcsolatuk mindvégig igen laza maradt, s Theomar igen kevésbé vett részt a királyi udvar életében.⁴⁵ Még ugyanebben az esztendőben Karlmann

³⁷ A *Notitia Arnonis* szöveghagyományához összefoglalóan lásd Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 11. sk; részletesebben F. Keinz: *Indiculus Arnonis und Breves Notitiae Salzburgenses*. München, 1869. 3. skk.

³⁸ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 34.

³⁹ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 34.

⁴⁰ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 51.

⁴¹ Dopsch: *Geschichte Salzburgs* 1. 191. skk.; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 55.

⁴² *Continuatio altera annalium Iuvavensium maximorum a. 873.* (MGH Scriptorum, vol. 30. 2. 742.) *Adelwinus archiepiscopus obiit die septimo kal. Septembr. eodem anno Diodmarus episcopatum accepit.*

⁴³ *Auctarium Garstense a. 873.* (MGH Scriptorum, vol. 9. 565.) *Adilwino Salzburgensi archiepiscopo defuncto pridie Idus Maii, Dietmarus subrogatur, et Ydus Septembris Ratispone ordinatur.*

⁴⁴ *Continuatio altera annalium Iuvavensium maximorum a. 874.* (742.) *Diotmarus archiepiscopus ecclesiam ad Petowa Chozivini comitis consecravat, Auctarium Garstense a. 874.* (565.) *Dietmarus archiepiscopus ecclesiam ad Bettowe Gozwini comitis consecravat.*

⁴⁵ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 55.

közbenjárására megkapta VIII. János pápától a *pallium*ot, s ennek kapcsán a pápa figyelmeztette az érseket azon feladataira, hogy egyfelől nap mint nap interveniáljon az uralkodónál a Szentszék érdekeinek védelmében, másfelől pedig ne mulassza el a pápai udvar bajorországi járandóságait évről évre pontosan elküldeni Rómába⁴⁶ – ezen utóbbi momentumot János pápa megemlíti a Karlmannhoz írt levelében is⁴⁷ –, ám ezen kívánságnak Theotmar, amint ez a 900-ban a pápához írott leveléből is kiderül, nem igyekezett eleget tenni.⁴⁸ Ezt követően ügyeinek intézésében meglehetősen öntörvényűnek mutatkozott, ugyanis sem 877 őszén nem vett részt Karlmann itáliai hadjáratában, sem a 879 tavaszán Rómába küldött követség tagjai között nem találhatjuk meg, noha a király ígéretet tett a pápának arra, hogy Theotmar is részt fog venni a tárgyalásokon, amit utóbb VIII János egy, az érsekhez intézett levelében⁴⁹ neheztelően felemlített.⁵⁰ 880-ban Theotmar végül ellátogatott Rómába, ám utazásának legfőbb célja Szent Vince ereklyéinek megszerzése volt.⁵¹ Ifjabb Lajos és III. Károly uralkodása idején a salzburgi érsek az eddigieknél is inkább a háttérbe vonult, III. Károly letétele után pedig az új király, Arnulf ruházta fel ismét a főkancellári tisztséggel, ám politikailag ebben az időben is nagyfokú passzivitás jellemezte: aktívabb szerepet csak a salzburgi érsekséget érintő ügyekben vállalt.⁵² A 888-as mainzi zsinaton részt vett, ám a 895-ös triburi zsinatról távol maradt. Amikor azonban 899-ben Arnulf Salzburg jogait semmibe véve Wichinget nevezte ki a passauai egyházmegye élére, Theotmar püspökeivel zsinatot hívott egybe, ami megállapította Wiching kinevezésének jogellenességét, és Richariust szentelte passauai püspökké;⁵³ Wiching ügyére egyébként még 900-ban kelt, IX. János pápához intézett levelében is visszatért.⁵⁴ Arnulf halála után Gyermek Lajos alatt is tovább viselte a főkancellári tisztséget, ám e funkciójában a korábbiaknál

⁴⁶ Ehhez lásd a pápának 877-ben Theotmarhoz intézett levelét (MGH Epistolae, vol. 7. 58. Nr. 65.) *Idcirco tuam fraternitatem tanto pallei decore studuimus decorare ..., et apud Karolomannum regem dilectum filium nostrum cotidianus inventor pro Romana ecclesia, hortamur, existas. Inter hec ea, que beatus Petrus apostolus apud Bagoariam terram iure proprietatis possidet, tue industrie sagacitatieque committimus, quatenus amodo et deinceps annuos eorum redditus Romam sine mora transmittas.*

⁴⁷ MGH Epistolae, vol. 7. 58. Nr. 64. *Palleum vero, vestra petitione inclinati, Theomaro (!) archiepiscopo consuetudinaliter dirigentes optamus, ut hoc decore interius fulgeat in oculis interni iudicis ... cuique, quae, committite ea, que apud Bagoariam beatus Petrus apostolus habet, uti nobis annualiter redditus eius Romam transmittat.*

⁴⁸ Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 56.

⁴⁹ MGH Epistolae, vol. 7. 211. Nr. 240. *Sicut nobis dilectus ac spiritualis filius noster Karolomannus gloriosus rex suis regibus direxit apicibus, ut vos ad nostram apostolicam venire debuissetis presentiam, vestrum cotidie prestolantes adventum miramur, cur tantum moremini. Nos enim almitatis et prudentie vestre favore repleti fraternitatem vestram pio cupimus iam contemplari intuitu. Unde his nostris apostolicis litteris vos monemus et exhortamur, ut libenti ad nos animo properare studeatis, quatenus una vobiscum ea, que sancte Dei ecclesie utilia sunt, prout necesse fuerit, pariter ordinare valeamus.*

⁵⁰ H. Wolfram: *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. Österreichische Geschichte 378–906*. Wien, 1995. 186; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 57.

⁵¹ *Auctarium Garstense a. 880. (565.) Dietmarus archiepiscopus Salzburgensis Romam venit, et sanctum Vincentium adduxit in patriam.*

⁵² *Geschichte Salzburgs 1*. Hrsg. v. H. Dopsch u. H. Spatzenegger. Salzburg, 1983. 192. sk.

⁵³ *Annales Fuldenses a. 899.* (MGH Scriptorum rerum Germanicarum, vol. 13. 133.) *Engilmarus Pataviensis episcopus obiit, in cuius locum Wihingus quidam Alamannus contra instituta patrum, prius Marahavensis ab apostolico destinatus episcopus, rege concedente successit. Sed non multo post a Deotmaro archiepiscopo ceterisque suffraganeis suis contra voluntatem regis canonicali iudicio abiectus ac Riharius ad eandem episcopum in id ipsum tempus ordinatus est.*

⁵⁴ Dopsch: *Geschichte Salzburgs 1*. 194. sk.; Wolfram: *Grenzen und Räume*, 186; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 58.

semmivel sem mutatott nagyobb agilitást.⁵⁵ Freisingi Udo és Säbeni Zakariás püspökökkel és Liutpold örgróffal együtt 907 július 4-én, a magyarok ellen vívott pozsonyi csatában lelte halálát, július 21-én helyezték örök nyugalomra a salzburgi dómban, az érseki székből Pilgrim követte.⁵⁶

Theotmar pályáját áttekintve egyetérthetünk Wolframmal, aki szerint abból egy, az érsekség jogait és a régió érdekeit a nagypolitika szempontjai fölé helyező, azokat akár a királlyal és a pápával szemben is megvédeni kész férfi képe bontakozik ki.⁵⁷ Levele is ennek tükrében vizsgálendő. IX. János pápa II. Mojmir fejedelem kérésére egy bizonyos János érseket és két püspököt, Benedeket és Dánielt küldött a morvákhoz, hogy ott püspököket szenteljenek. Theotmar érsekségének jogait látta ezáltal sértve, és ezt egy, feltehetően 900 júliusában a reichsbachi zsinaton kelt, felháborodott, a morvákat erősen ostromozó, ám ironikus és a kánoni rendelkezéseket illetően kioktató felhangokat sem nélkülöző levélben hozta a pápa tudomására.⁵⁸ Theotmar *epistulájának*, miként Hatto, mainzi érsek (891–913) levelének vizsgálata során központi problémaként merül fel – tekintettel arra, hogy a textus Pilgrim hírhedt hamisítványainak társaságában hagyományozódott⁵⁹ – az eredetiség kérdése. (Pilgrim hamisított pápai oklevelek segítségével – amelyeket a szakirodalom három csoportba sorol: *Pilgrims Lorchfälschungen*, *Passauer Fälschungen*, *Lorcher Fälschungen*⁶⁰ – a *Vita Sancti Severini* alapján kísérelte meg a lorchsi érsekség (Lauriacum) és a passauai püspökség közötti kontinuitást bizonyítani, hogy elérje egyházmegyéjének elszakadását a salzburgi érsekségtől, és fennhatóságot szerezhessen a moraviai és pannoniai területek felett.⁶¹) A XX. századra a kézirati hagyomány⁶² alapos feltárása és a források beható grammatikai és stílári vizsgálat⁶³ alapján kialakult *communis opinio doctorum* szerint Theotmar levele eredetinek tekinthető, és ennek megfelelően használható fel kutatási forrásként is.⁶⁴

⁵⁵ Dopsch: *Geschichte Salzburgs* 1. 195.

⁵⁶ Dopsch: *Geschichte Salzburgs* 1. 197. sk.; Wolfram: *Grenzen und Räume*, 166; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 58.

⁵⁷ Wolfram: *Grenzen und Räume*, 186. sk.

⁵⁸ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 59.

⁵⁹ „... in der kompromittierenden Gesellschaft der berüchtigten Fälschungen von Papsturkunden Pilgrims von Passau ...” Vö. H. Beumann: *Die Einheit des ostfränkischen Reiches und der Kaisergedanke bei der Königserhebung Ludwigs des Kindes*. Archiv für Diplomatik 23. 1977. 143.

⁶⁰ *Handbuch der bayerischen Geschichte 1: Das Alte Bayern. Das Stammesherzogtum bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts*. Hrsg. von M. Spindler. München, 1981. 290. 433. 537. 590.

⁶¹ Lhotsky: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, 167. skk.; E. Boshof: *Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* In: *Papstgeschichte und Landesgeschichte*. Festschrift f. H. Jakobs zum 65. Geburtstag. 37. skk.; H. Wolfram: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31. 1995. 114. skk.; F. Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 60. A pilgrimi hamisítványokhoz bővebben lásd A. Leidl: *Der Wandel des Pilgrimbildes in der Geschichtsschreibung*. Ostbairische Grenzmarken 14. 1972. 72. skk.; F.-R. Erkens: *Die Rezeption der Lorcher Tradition im hohen Mittelalter*. Ostbairische Grenzmarken 28. 1986. 195. skk.

⁶² Az egyes kéziratok leírását és sztemmáját lásd Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 60. skk.

⁶³ Boshof: *Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* 54. skk.

⁶⁴ H. Breßlau: *Der angebliche Brief des Erzbischofs Hatto von Mainz an Papst Johann IX*. In: *Festschrift für K. Zeumer*. 1910. 20. sk.; H. Fuhrmann: *Der angebliche Brief des Erzbischofs Hatto von Mainz an Papst Johannes IX*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 78. 1970. 62; Beumann: *Die Einheit des ostfränkischen Reiches und der Kaisergedanke*

A levél elején Theotmar emlékezteti a pápát arra, hogy elődeinek határozatai és az egyházatyák döntései mindig is perdöntő jelentőséggel bírtak a vitás kérdések eldöntésében,⁶⁵ most azonban – amit a levél írója ugyan képtelen elhinni, ám kénytelen nap mint nap hallani – valamiféle eltévelyedés indult ki a Szentszéktől.⁶⁶ Három püspököt küldött ugyanis a pápa – e kijelentését Theotmar az *ut ipsi promulgaverunt* kitételrel relativizálja és gyengíti – a morvák földjére, ami a kánoni előírások semmibe vételét jelenti,⁶⁷ hiszen ott régóta a passauai püspök és a frank *comites* kezében volt az egyházi és a világi hatalom.⁶⁸ Hallatlan állításait tovább tetézendő, a morvák azzal kérkednek, hogy ezt a pápánál jókora pénzösszeggel érték el⁶⁹ – a levél végén nem minden cinizmustól mentesen az érsek megjegyzi, hogy a Rómának küldeni tartozott pénzt ő maga még nem tudta eljuttatni⁷⁰ –; s az egyházon belül szakadást előidéző püspökök – saját állításuk szerint – a pápa nevében további püspököket szenteltek, ami mindenestül ellentmond a kánoni rendelkezéseknek.⁷¹ (A zsinati rendelkezéseket pontosan idézi, ám mind Leó, mind pedig Celesztin pápa *decretumát* némiképp kiforgatja eredeti értelméből. Leó pápa *decretumából*⁷² ugyanis kihagyja a *nec a clericis sunt electi nec a plebibus expetiti* kitétel,⁷³ s így e rendelkezés kizárólag a *provinciales episcopi* és a *metropolitanus* jogait látszik megerősíteni, hasonlóképpen Celesztin *decretumának*⁷⁴ szövegét is úgy módosítja, hogy abból csupán egy *locus* – nem pedig ahogy az eredeti szövegben szerepel *usurpationis locus* – más papot sértő adományozásának tilalma⁷⁵ olvasható ki.⁷⁶) A kánoni rendelkezéseknek Salzburg számára kedvező formára alakított felsorolása után egy, a konkrét szituációhoz első pillantásra egyáltalában nem illeszkedő, igen általános értelmű kijelentés következik: *Difficile est, ut bono peragantur exitu, que malo sunt inchoata principio.*⁷⁷ Ha azonban e gondolatot az egész *epistula* ösz-

bei der Königserhebung Ludwigs des Kindes, 149. skk.; Wolfram: *Grenzen und Räume*, 267. 326. sk.; Boshof: *Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* 54. skk.; HKÍF Lele 185; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 71. sk.

⁶⁵ 138. 10. skk. *Antecessorum vestrorum decretis et catholicorum patrum institutis plenissime instruimur in omnibus nostro sacerdotali ministerio obstantibus et adversantibus Romanum appellare pontificem ...*

⁶⁶ 138. 14. skk. *Nequaquam enim credimus, quod coacti cottidie audimus, ut de illa sancta et apostolica sede ... profluxerit quippiam perversionis ...*

⁶⁷ 140. 2. skk. *Sed venerunt, ut ipsi promulgaverunt, de latere vestro tres episcopi ... in terram Sclauorum ... que regibus nostris et populo nostro, nobis quoque cum habitatoribus suis subacta fuerat tam in cultu christiane religionis quam in tributo substantie secularis ...*

⁶⁸ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 82.

⁶⁹ 142. 3. skk. *Nunc vero, quod nobis grave videtur et incredibile, in augmentum iniurie iactitant se magnitudine pecunie egisse vos eosdem prefatos episcopos ad se direcsisse ...*

⁷⁰ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 82.

⁷¹ 142. 7. skk. *Est enim unus episcopatus in quinque divisus. Intranses autem predicti in nomine vestro, ut ipsi dixerunt, episcopi ordinauerunt ...*

⁷² Leo I. JK 544 (458/459) c. 1. (Migne PL 54. col. 1203 A) *Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati.*

⁷³ 142. 19. skk. *Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio non consecrantur.*

⁷⁴ Coelestin I. JK 369 (426) c. 4. (Migne PL 50. col. 434 B) *Nec usurpationis locus alicui sacerdoti in alterius concedatur iniuriam.*

⁷⁵ 144. 7. ... *ne alicui locus concedatur sacerdoti in alterius iniuriam.*

⁷⁶ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 80. sk.

⁷⁷ 154. 5. sk.

szefüggésében vizsgáljuk, kiderülhet, hogy Theotmar mire célzott: a Salzburg számára sérelmes, a kánoni rendelkezésekkel ellentétes, tehát a Nagy Szent Leó pápa *decretum*ából származó citátum értelmében⁷⁸ *discrimen* okozó lépések kezdeményezője Róma volt,⁷⁹ ezek elszenvédője tehát nem is annyira a passauai püspök, mint maga a salzburgi érsek, amint ezt az *auctor* néhány bekezdéssel később, szintén idézet formájában érzékelteti:⁸⁰ *Impletur enim in nobis, quod quidam sapiens ait: Iustus tulit crimen iniqui.*⁸¹ (E passzus alapjául a következő ószövetségi hely szolgált: *iusti tulerunt spolia impiorum,*⁸² ám Theotmar – erősen szarkasztikusan és a pápa iránt igen csekély alázatról tévén tanúbizonyságot – az aktuális helyzetnek megfelelően alakította át a citátumot,⁸³ amely szerint nem ő és Salzburg kapják meg az istentelenek javait, hanem a morvák.⁸⁴)

A szlávok hamis vádakkal illeték őket a pápai követeknél – folytatja levelét az érsek –, és senki, tehát a pápa sem az igazságot válaszolta nekik.⁸⁵ A pápának tehát ügyelnie kell, nehogy a rosszabbik felet erősítse meg, s a jobbikat gyengítse;⁸⁶ annál is inkább, mert – s erre nyomatékosan felhívja a figyelmet – igen jelentős különbség van Lajos király és Mojmir ősei, ezek méltósága és működése között, természetesen az előbbieik javára, akiknek példáját Gyermek Lajos is követni kívánja, örvendvén annak, hogy a pápa kegyében áll.⁸⁷ Ezen utóbbi mondatokban a Theotmar által megütött hang jóval enyhébb és barátságosabb, amit az indokolt, hogy itt éppen nem Salzburg jogainak, hanem az ifjú király erényeinek hangsúlyozása volt a cél.⁸⁸ A szlávok által felhozott, a magyarokkal állítólagosan pogány rítus szerint megkötött szövetségre vonatkozó vádak tekintetében teljességgel a pápa bölcs elbírálására bízva az ügy és az övéi ártatlanságának megítélését,⁸⁹ ám egészen más tónusban nyilatkozik a salzburgi érsekség jogainak a Róma által küldött püspököktől elszenvedett sérelmekről,⁹⁰ saját magát a gonosz bűnét elszenvédő igaz szerepében láttatván.⁹¹ A bekövet-

⁷⁸ 144. 3. skk. ... *non est hoc consulere populis, sed nocere, nec prestare regnum, sed augere discrimen.*

⁷⁹ 138. 15. skk. *de illa sancta et apostolica sede ... proflexerit*, 140. 2. *de latere vestro*, 140. 4. sk. *vos eosdem ... episcopos ... direxisse*, 142. 6. *qualia de illa apostolica sede numquam audivimus exisse.*

⁸⁰ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 83.

⁸¹ 150. 8. sk.

⁸² Bölcs 10:19.

⁸³ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 81.

⁸⁴ Vö. 152. 12. sk. *post tanta maleficia habent beneficia ...*

⁸⁵ 144. 11. skk. *Cum autem eisdem Sclavis locus familiaritatis apud legatos vestros dabatur, accusabant et diffamabant nos in multis et verbis mendacibus instabant, quia nemo eis vera respondebat ...*

⁸⁶ 146. 9. skk. *Quapropter oportet vos ab alto speculari ..., ne peior pars confortetur et melior infirmetur.*

⁸⁷ 146. 11. skk. *Progenitores namque serenissimi senioris nostri Hludouici, videlicet imperatores et reges, ex christianissima Francorum gente prodierunt, Maimarii vero Sclavi a paganis et ethnicis venerunt. ... In his omnibus iuenculus rex noster nulli predecessorum suorum secundus, nulli est inferior ... sancte Romanae ecclesiae et vobis summo patri ... adiutor optat esse fortissimus. ... Unde et pace viget et concordia gratulatur atque ad vestram paternitatem sicut patres sui se pertinere letatur.*

⁸⁸ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 83.

⁸⁹ 148. 15. skk. ... *si vobis coram posito ratio inter nos agigaretur, ante Deum ... et coram vobis ... eorum falsitas manifestaretur et nostra innocentia probaretur.*

⁹⁰ 150. 5. sk. ... *pontifices vestros ad iniuriam nostram incitantes ... epistola quasi ab apostolica sede hec omnia improperebant ...*

kezett pusztításról a pápa rendelte püspökök is beszámolhatnának, ha hajlandók erre;⁹² ezért Theotmar arra kéri a pápát, hogy a hamis vádlók – akik oly sok gaztettük után számos javat és jótéteményt élveznek⁹³ – által előhozott rágalmaknak ne higgyen a pápa, hanem követek útján vizsgálta ki a történeteket.⁹⁴ Levelét az érsek himnikus megszólítással kezdődő verssel zárja, ami azonban nem nélkülöz minden ironikus momentumot, hiszen a pápától, aki méltó Péter nevére, azt kívánja, hogy bárcsak erényében is követné az apostolt,⁹⁵ majd mintegy cselekvésre sarkallván felszólítja – amint ezt már korábban a szintén némi-képp átfogalmazott ószövetségi idézettel megtette⁹⁶ –, hogy legyen övéinek igaz őrzője.⁹⁷

E rövid áttekintés alapján is világossá válik, hogy a Rómával nem túlságosan jó kapcsolatot ápoló salzburgi érsek ezen alapállása e kritikus helyzetben még markánsabban megmutatkozik: jól megszerkesztett és a politikai helyzetet világos áttekintéséről tanús-kodó levelében Theotmar a pápát szinte kioktató hangnemben figyelmezteti a kánoni rendelkezésekre, érvelésében nagy szerepet juttat a különféle – általa érdekeinek megfelelően olykor módosított – idézeteknek, és a mesterien kezelt stílárú figuráknak.⁹⁸

FORRÁSOK

1. Arn feljegyzése⁹⁹

(Bevezetés) Arról, ami Szent Péter, az egyház első pásztorának és a szent apostolok fejlődésének püspökségében, ami Salzburg városában, a Iobaocensisek tartományában az Igonta folyó mellett, amit más néven Salzachnak is neveznek, építettett, ahol Hrodbertus úr, püspök és hitvalló társaival együtt nyugszik, ami ott adományoztatott, és amelynek élén az isteni irgalom és urunk, a legfelségesebb Károly király kegyelméből a tiszteletreméltó férfiú, Arn püspök áll. (7. 1) Továbbá az apácakolostorról, ami Isten anyja, a mindenkor szűz Mária tiszteletére ugyanezen püspökségben a felső várban építettett, amit először Hrodbertus úr, püspök és hitvalló építettett, s amit szintén Salzburgnak nevezett, amelynek élére unokahúgát, Krisztus szolgálóját, Erindrudát helyezte más leányokkal együtt, s aki e helyen nyugszik tiszteletben; és amit ott Theodbert herceg adományozott.

⁹¹ 150. 8. sk. *Impletur enim in nobis, quod quidam sapiens ait: Iustus tulit crimen iniqui.*; vö.: Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 83.

⁹² 152. 3. skk. ... *prout episcopi a vobis destinati, si fateri velint, enarrare possunt, quantos dies transierunt et totam terram desolatam viderunt.*

⁹³ 152. 12. sk. *Et post tanta maleficia habent beneficia et sunt falsi accusatores, qui semper fuere christianorum persecutores.*

⁹⁴ 152. 16. skk. *Idcirco singuli omnesque ammonendo precamur, ne ullo modo alicui falso de nobis aliquam suspicionem referenti creduli sitis, antequam opportunitas exigat, ut huius rei gratia missus de vestra celsitudine nobis aut a nostra parvitate directus appareat vobis.*

⁹⁵ 156. 1. skk. *Alme pater mundi, dignus prenomine Petri, / nomine quem sequeris, utinam virtute sequaris; / sisque tuis famulis protector verus et ipsos / commendes Domino, celo qui presidet alto.*

⁹⁶ 154. 9. sk. ... *quod fractum est, alligate, quod infirmum, consolidate, quod abiectum, reducite.*

⁹⁷ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 84.

⁹⁸ Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 85.

⁹⁹ A fordítás alapjául szolgáló szöveget lásd Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 80–97. (A fordítás a szövegben előforduló földrajzi helyek azonosítása tekintetében a Lošek által megadott változatot követi.)

(1.) Először pedig Theodo herceg Hrodbertus úrnak adományozta a fent nevezett várost, s azzal együtt a felső várat a kijelölt határvidékekkel, minden hozzá kapcsolódó területtel s annak tartozékaival, s az ott fekvő rétekekkel, erdőkkel, havasi legelőkkel, vizekkel és vízfolyásokkal, miként a fent nevezett településnek és várnak [*adományozott*] más helyeket és birtokokat is, amint ez alább írva látható.¹⁰⁰ (1. 2) Hasonlóképp ugyanezen herceg adományozta a Pidingnek nevezett falut, a Salzburggau tartományban a Saalach folyó mentén harminc – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, s mindazt, ami ezen telkekhez tartozik.¹⁰¹ (1. 3) S egyúttal a már nevezett herceg adományozott ugyanezen faluban, a Reichenhallnak nevezett helyen húsz tűzhelyet és ugyanennyi serpenyőt, s a sókút egyharmadát adta át ugyanott, amit barbár nyelven *galgónak*¹⁰² mondanak.¹⁰³ (1. 4) S ezen kívül adományozott a nevezett herceg rómaiakat, s ezek nyolcvan adóköteles – részint megművelt, részint megműveletlen – telkét, amelyek a fent nevezett Salzburggau tartományban különféle helyeken fekszenek.¹⁰⁴ (1. 5) S egyúttal a már nevezett herceg adományozott Attergau faluban, a Vöckla folyó mentén rómaiakat, s ezek öt adóköteles – részint megművelt, részint megműveletlen – telkét.¹⁰⁵ (1. 6) Továbbá a fent nevezett herceg adományozott a fent megjelölt Salzburggau tartományban két legelőt, amit Gauzónak és Ladusának hívnak, s ahol csak birkalegelők vannak.¹⁰⁶ (1. 7) Traungau tartományban pedig az említett herceg egy kis falut adományozott, ami Bachmanningnek hívnak, tíz – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel, s az e faluhoz tartozó erdővel, rétekekkel és legelőkkel.¹⁰⁷ (1. 8) S a Donaugau tartományban, a Duna folyó mentén adományozott ugyanezen herceg két *iugerum* szőlőt a Regensburnak nevezett város mellett.¹⁰⁸

(2.) Amikor pedig utódjaként fia, Theodbert herceg követte őt, [*a herceg*] egy Itzling nevű kis falut adományozott a már említett Salzburggau tartományban a Salzach folyó mellett, húsz – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, minden tartozékával, ami e faluhoz tartozott.¹⁰⁹ (2. 2) Továbbá adományozott ugyanezen herceg egy helyen, amit Kuchlnak neveznek, a fent említett Salzburggau tartományban a Salzach folyón három megművelt telket és ezekhez tartozó réteket és legelőket.¹¹⁰ (2. 3) És ugyanezen herceg adományozott egy Seekirchen nevű falut ugyanazon tartományban a Wallersee tó mellett, tíz – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, erdőt és vízfolyásokat azon folyónál, amit Fischachnak hívnak, s mindazt, ami ezen faluhoz tartozik;¹¹¹ és egyúttal egy kis helyet, amit Thalgaunak hívnak, a fent nevezett Salzburggau tartományban, ahol erdő, rétek és legelők vannak.¹¹² (2. 4) Ugyanígy adományozott a fent nevezett herceg a fent említett kerületben egy Tittmoningnak nevezett kis falut, ahol huszonnégy – részint megművelt, részint megműveletlen – telek van, erdők, mezők, rétek, legelők és malmok, s mindaz, ami e falu-

¹⁰⁰ Vö. *Breves Notitiae* 2, 3.

¹⁰¹ Vö. *Breves Notitiae* 2, 4.

¹⁰² *quod barbarice dicitur galgo* – fordításában Lošek (*Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 81.) kútágasként adja vissza: ... *der in nichtlateinischer Sprache Galgen genannt wird*.

¹⁰³ Vö. *Breves Notitiae* 2, 5.

¹⁰⁴ Vö. *Breves Notitiae* 2, 6.

¹⁰⁵ Vö. *Breves Notitiae* 2, 8.

¹⁰⁶ Vö. *Breves Notitiae* 2, 7.

¹⁰⁷ Vö. *Breves Notitiae* 2, 9.

¹⁰⁸ Vö. *Breves Notitiae* 2, 10.

¹⁰⁹ Vö. *Breves Notitiae* 5, 1.

¹¹⁰ Vö. *Breves Notitiae* 5, 2.

¹¹¹ *Notitia Arnonis* 2, 3. *Ipsaque dux* (Theodbertus!) *tradidit* ... Vö. *Breves Notitiae* 1, 3–4. *Hoc facto beate memorie Theodo (!) dux tradidit* ...

¹¹² Vö. *Breves Notitiae* 5, 1.

hoz tartozik.¹¹³ (2. 5) Isengau faluban pedig, az Isen folyónál ugyanezen herceg egy Erharting nevű falut adományozott tizenöt – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel, mezőkkel és rétekkel, és az e faluhoz tartozó erdőket és malmokat.¹¹⁴ (2. 6) Ugyanezen tartományban pedig ugyanezen herceg adományozott egy másik, Tüßling nevű falut tizenöt – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel, a határos területekkel együtt, amelyek e faluhoz tartoznak.¹¹⁵ (2. 7) Adományozott az említett herceg Obinggau tartományban egy Obing nevű falut, ahol húsz – részint megművelt, részint megműveletlen – telek van, részint adóköteles félszabadokkal, részint szolgákkal, mezőkkel, rétekkel, erdőkkel és minden tartozékával.¹¹⁶

(3.) Utóda és fia, Hucbert herceg adományozott Rottachgau tartományban egy Safferstetten nevű falut húsz – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel és ezek határvidékeivel és tartozékaival.¹¹⁷ (3. 2) Salzburggau tartományban pedig adományozott ugyanezen herceg azon a helyen, amit Henndorfnak hívnak, három megművelt telket és egy megműveletlent és egy erdőrészt, ami a Fischach folyó mellett fekszik;¹¹⁸ és Mattiggau tartományban is adományozott az imént nevezett herceg azon a helyen, amit Uttingnak hívnak, három megműveletlen adóköteles telket.¹¹⁹

(4.) Utána Odilo herceg következett, aki Isengau tartományban adományozott egy Mettenheim nevű falut az Isen folyó mellett, s ezzel húsz – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, minden határvidékével és tartozékával együtt.¹²⁰ (4. 2) Adományozott ugyanezen herceg a Salzburggau tartományban egy helyet, amit Elsenwangnak neveznek, ahol rétek és erdő van, és egy tavat, amit Fuschlseenek neveznek, s egyúttal az Abersee tavat is, ahol legelők, rétek, erdő, halászat és vadászat van; és ott¹²¹ néhány szerzetes is él saját munkájából.¹²²

(5.) Őt pedig fia, Tassilo herceg követte utódjaként, aki Donaugau tartományban adományozott egy Altenbuch nevű falut harminckilenc – részint megművelt, részint megműveletlen telekkel, s ezek minden tartozékával és határvidékével, ami ezen faluhoz tartozik,¹²³ s ugyanezen tartományban egy birtokot azon a helyen, amit Kruckenbergnak neveznek, ami a Duna folyam mellett fekszik, s amelyben most szőlőskertek vannak telepítve.¹²⁴ (5. 2) Ugyanezen herceg adományozott Vilsgau tartományban azon a helyen, amit Reithnek¹²⁵ hívnak, két megművelt telket. (5. 3) Ezen felül adományozott az imént nevezett herceg Salzburggau tartományban egy Gamp nevű kis falut és rómaiakat harminc – részint megművelt, részint megműveletlen – adóköteles telekkel.¹²⁶ (5. 4) Ugyanígy adományozott maga a herceg Isengau tartományban, a hercegi birtokon, amit Buchnak neveznek, egy megművelt telket.¹²⁷ (5. 5) Továbbá adományozott az imént nevezett herceg Salzburggau tartományban, a Reichenhall nevű helyen egy teljes sókutát, amit közönségesen *galgónak*

¹¹³ Vö. *Breves Notitiae* 5, 3.

¹¹⁴ Vö. *Breves Notitiae* 5, 4.

¹¹⁵ Vö. *Breves Notitiae* 5, 4.

¹¹⁶ Vö. *Breves Notitiae* 5, 5.

¹¹⁷ Vö. *Breves Notitiae* 6, 1.

¹¹⁸ Vö. *Breves Notitiae* 6, 2.

¹¹⁹ Vö. *Breves Notitiae* 7, 4.

¹²⁰ Vö. *Breves Notitiae* 7, 5–6.

¹²¹ Ti. Elsenwangban.

¹²² Vö. *Breves Notitiae* 7, 7.

¹²³ Vö. *Breves Notitiae* 11, 1.

¹²⁴ Vö. *Breves Notitiae* 2, 10.

¹²⁵ Reit(h) – a lehetséges helyek nagy száma miatt – nem lokalizálható pontosan.

¹²⁶ Vö. *Breves Notitiae* 11, 2.

¹²⁷ Vö. *Breves Notitiae* 11, 3.

neveznek.¹²⁸ (5. 6) Adományként adta pedig az imént említett herceg a fent nevezett Salzburggau tartományban azon a helyen, amit (...) hívnak, szolgáját, Regnbertus papot egész házával és birtokával és mindazzal, amije annak ezen a helyen volt. (5. 7) S maga a fent már említett herceg adományozta az Inn folyó partján Isengau tartományban azon cellát, amit Garsnak hívnak, amit Boso pap épített a már megnevezett herceg engedélyével Szent Péter, az apostolok fejedelme tiszteletére. És maga Tassilo ajánlotta e papot az imént megnevezett kolostornak ugyanezen cellával együtt (...)

(6.) Továbbá arról, amit szabad bajorok adományoztak Tassilo engedélyével a fent nevezett püspökségnek, amit a hercegi birtokból beneficiumként kaptak, és hasonlóképp azokról, akik nem bírtak önmaguk felett hatalommal.¹²⁹ (6. 2) A szabad [állású] Boso, aki pap is, és fivére, Iohannes Tassilo engedélyével Prinzgau tartományban a Zell am See és Saalfelden nevű helyeket adományozták, és más helyen, amit Walsnak neveznek, Salzburggau tartományban a Saalach folyó mellett, vagyis összesen tizenöt – részint adóköteles, részint jobbágy-, részint megművelt, részint megműveletlen – telket, amit, miként fentebb említettük, a hercegi birtokból beneficiumként kaptak, és ugyanezen adományozást e hely számára az imént nevezett herceg teljességgel és szilárdan megerősítette; és a fentebb említett Zell am See helyen egy cellát építettek, ahol szerzetesek élnek kezük munkájából.¹³⁰ (6. 3) Onno és fia, Sigiwolf és Sigibaldus bíró engedéllyel adományoztak két megműveletlen telket ugyanúgy a hercegi birtokból, mint fent, a már fent nevezett Salzburggau tartományban azon a helyen, amit Walsnak neveznek.¹³¹ (6. 4) Mazzo és Appo és Arbertus, akiknek nem volt rendelkezési joguk, engedéllyel adományozták Isengau tartományban az (in) Ampfing, (in) Weidenbach és (zu) Attenhausen nevű helyeket, vagyis összesen hét – részint megművelt, részint megműveletlen – telket. (6. 5) Hrodkaer és Gotescalc és Eperachar engedéllyel adományozták, mint fent, a fent nevezett Salzburggau tartományban az (in) Weng, (in) Seekirchen, (in) Weidenbach és (zu) Attenhausen nevű helyeket, azaz összesen kilenc – részint megművelt, részint megműveletlen – telket.¹³² (6. 6) Grimbertus gróf szintén hozzájárulással adományozott, mint fent, a már nevezett tartományban egy kis faluban, amit Pabingnak neveznek, négy telket, szintén a hercegi birtokból.¹³³ (6. 7) Alexandra és fia, Iacob engedéllyel adományoztak hat – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, amit a hercegi birtokból kaptak beneficiumként, mint fent, Attergau tartományban és azon a helyen is, amit St. Georgen im Attergaunak neveznek.¹³⁴ (6. 8) Gaerod engedéllyel adományozott, mint fent, Salzburggau tartományban azon a helyen, amit Tettenhausennek neveznek, három megműveletlen telket hasonlóképp, mint fent. (6. 9) Helmoinus engedéllyel adományozott, mint fent, Traungau tartományban azon a helyen, amit Grünbachnak neveznek, annyi földterületet, amennyije volt, ami most parlagon fekszik, ami hasonlóképpen történt, mint fent.¹³⁵ (6. 10) Dignolus engedéllyel adományozott, mint fent, a Salzburggau tartományban azon a helyen, amit Lieferingnek neveznek, három megműveletlen telket, ami hasonlóképpen történt, mint fent.¹³⁶ (6. 11) Egilulfus engedéllyel adományozott öt megműveletlen telket, ami hasonlóképpen történt, mint fent, Mattinggau tartományban azon a helyen, amit Steinbachnak neveznek. (6. 12) A szabad [állású] Tisa Odilo

¹²⁸ Vö. *Breves Notitiae* 11, 3.

¹²⁹ Vö. *Breves Notitiae* 14, tit. (*Nomina et praedia fidelium virorum nobilium et mediocrum.*)

¹³⁰ Vö. *Breves Notitiae* 14, 1.

¹³¹ Vö. *Breves Notitiae* 14, 3.

¹³² Vö. *Breves Notitiae* 14, 5.

¹³³ Vö. *Breves Notitiae* 14, 4.

¹³⁴ Vö. *Breves Notitiae* 14, 42.

¹³⁵ Vö. *Breves Notitiae* 14, 44.

¹³⁶ Vö. *Breves Notitiae* 14, 9.

herceg engedélyével adományozott Salzburggau tartományban a Muntigl nevű helyen a Salzach folyó mellett hét megművelt telket, ami hasonlóképpen történt, mint fent.¹³⁷ (6. 13) Iohannis szolga Tassilo engedélyével adományozott Salzburggau tartományban azon a helyen, amit Surheimnak neveznek egy megművelt telket, ami, hasonlóképpen, mint fent, a hercegi birtokból származott. (6. 14) A magát Istennek szentelő Ermlint engedéllyel adományozott, mint fent, Rottachgau tartományban azon a helyen, amit Malchingnak hívnak, az Inn folyó partján három megművelt telket, hasonlóképpen, mint fent. (6. 15) Bertcaoz, Gaermunt és Patto Tassilo engedélyével eladták a hercegi birtokból származó vagyonukat Salzburggau tartományban a Weildorf nevű faluban, vagyis huszonöt – részint megművelt, részint megműveletlen – telket.¹³⁸ (6. 16) Teoderic engedéllyel adományozott, mint fent, Isengau tartományban azon a helyen, amit Birnbachnak neveznek, két telket, hasonlóképpen, mint fent, a hercegi birtokból. (6. 17) Hildolf engedéllyel adományozott, mint fent, a fent nevezett Isengau tartományban a Rott és (zu) Bergkirchen nevű helyeken tíz – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, hasonlóan a hercegi birtokból. (6. 18) Walto engedéllyel adományozott fiának, Odalhardusnak, mint fent, teljes örökségével Salzburggau tartományban azon a helyen, amit Tyrlbrunn-nak neveznek, vagyis öt – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, hasonlóképp, mint fent. (6. 19) Hrodbert engedéllyel adományozott, mint fent, Chiemgau tartományban azon a helyen, amit Seebrucknak neveznek öt – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, ami hasonlóképpen a hercegi birtokból származott. (6. 20) Willipato pap, aki szabad [állású], engedéllyel adományozott, mint fent, Sundergau tartományban azon a helyen, amit Audorfnek neveznek, az Auerbach folyó mellett kilenc – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, hasonlóképpen a hercegi birtokból, amely adományozást az imént említett herceg saját kezével teljességgel megerősített. (6. 21) Heralant engedéllyel adományozott, mint fent, Augstgau tartományban öt – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, hasonlóképpen, mint fent, a hercegi birtokból. (6. 22) Azt a cellát, amit Aunak neveznek, amit Baldun pap és vele együtt Hrodbertus pap Tassilo herceg engedélyével épített a hercegi beneficiumon az Inn folyó partján, Isengau tartományban, és ami ott a hercegi birtokból adományoztatott a már nevezett tartományban abban a faluban, amit Garsnak neveznek; és négy megművelt telket, és hasonlóképp azon falu felét, amit Aschaunak neveznek, hat telket, három megműveltet és három megműveletlent adományozott Tassilo Szent Péter, az apostolfejedelem egyházának, ami Salzburg városán belül épült. (6. 23) Az egyebek pedig, amik ott adományoztattak, nemes emberek nemzetségétől származtak, amikor viszont bizonyos emberek azokat jogtalanul a maguk számára meg akarták kaparintani, király urunk könyörületeségében ismét gondoskodott arról, hogy a korábbi, a már megnevezett monostornak tett adományozást küldöttje által gondosan felülvizsgáltassa és érvényesítse. (6. 24) Az a cella, amit z’Ottingnak neveznek, amit Gunthatius gróf építettett öröklött birtokán Chiemgau tartományban Szent István fővértanú tiszteletére,¹³⁹ és amit neki Tassilo herceg beneficiumként adott, vagyis tizenhárom – részint megművelt, részint megműveletlen – adóköteles telket ugyanezen hely mellett,¹⁴⁰ és egy kis falut, amit Holzhausennek neveznek, kilenc – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel Salzburggau tartományban.¹⁴¹ (6. 25) Hasonlóképp azon helyet, amit Isingnek hívnak, hét – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel, a fent nevezett Chiemgau tartományban a tó mellett,

¹³⁷ Vö. *Breves Notitiae* 12, 2.

¹³⁸ Vö. *Breves Notitiae* 14, 24.

¹³⁹ Vö. *Breves Notitiae* 13, 1–7.

¹⁴⁰ Vö. *Breves Notitiae* 13, 10.

¹⁴¹ Vö. *Breves Notitiae* 13, 8.

amit Chiemseenek hívnak. A már említett herceg megadta neki az adományozásra az engedélyt magára az imént említett helyre; a fent említett gróf [*adományozta*] a már nevezett herceg engedélyével Szent Péter, az apostolok fejedelme templomának, a már megnevezett salzburgi monostornak. Ezen jogtalanul elvett cellát pedig király urunk [égi] jutalmát gyarapítandó ismét visszaadatta, és minden ellentmondás nélkül átadta. Ezen egyházak vannak Salzburggau és Chiemgau tartományokban.¹⁴² (6. 26) Továbbá a püspöki templomokról, amelyek a beneficiumhoz tartoznak, és adóköteles félszabadokkal és szolgálakkal és ezek földterületeivel vannak kiegészítve. Seekirchen am Wallerseeben a templom egy telekkel. Eugendorfban a templom egy telekkel. Fischachban a templom egy telekkel. Antheringben a templom egy földterülettel. (Michael-)Beuernben a templom három telekkel. St. Georgenben a templom. Echingben a templom két telekkel. Vigaunban csak a templom. Grödingben a templom földterülettel. Anifban hasonlóképpen. Lieferingben a templom hasonlóképpen. Walsban a templom két telekkel. Marzollban a templom földterülettel. A sóbányánál, amit Hainak neveznek, a templom két telekkel. Tenglingben a templom földterülettel. Kirchheimban hasonlóképpen. Pallingben a templom három telekkel. Schildingben a templom egy telekkel. Brünningben hasonlóképpen. Tyrlachingban a templom három megműveletlen telekkel. Oberbuchban a templom földterülettel. (Kirch-)Weidachban a templom egy kis faluval, és mindazzal, ami e faluhoz tartozik, ezt Ragenbertus adományozta hat telekkel. Tacherringben a fele annak, ami e templomhoz tartozik, beneficium, vagyis hat telek. Erlstättben a templom földterülettel. (6. 27) Azon tartományban, amit „A völgyek között”-nek neveznek: Radfeldben a templom földterülettel. Brixleggben hasonlóképpen. Kundlben a templom három megműveletlen telekkel. Brixen im Thalében a templom földterülettel. Bichlwangban hasonlóképpen. Kufsteinben a templom földterülettel és azon cellával, ahol testvéreink kezükkel dolgoznak. Ebbsben két templom földterülettel. Erlben hasonlóképpen. Nußdorfban a templom földterülettel. Roßholzenben hasonlóképpen. Altbeuernben hasonlóképpen. Rohrdorfban a templom két megműveletlen telekkel. Lauterbachban csak a templom. Höhenmoosban a templom földterülettel. Riederingben a templom három telekkel. Simsben a templom két telekkel. (6. 28) Továbbá Isengau tartományban: Flossingban a templom egy telekkel. Zeitlarnban a templom egy telekkel. Türkenben a templom hasonlóképpen. Tiefstadtban két templom három telekkel. A Rott folyócskánál négy templom hat telekkel. Johannsbuchbachban a templom három telekkel. Továbbá Buchbachban a templom két telekkel. Lohkirchenben a templom két telekkel. Weilkirchenben a templom három telekkel. Holzenben egy templom három telekkel. Továbbá Holzenben a templom négy telekkel. Bergkirchenben a templom három telekkel. Burgkirchenben a templom öt telekkel. Stefanskirchenben a templom három telekkel. Kirchisenben a templom földterülettel. Továbbá Buchbachban a templom három telekkel. Loinbruckban a templom három telekkel. Ornaunál három templom hét telekkel. Pozchurdorfban¹⁴³ a templom egy telekkel. Reichertsheimban az adóköteles félszabadok területéből a templom egy telekkel. A Rottnál, ahol a Bina a Rottba torkollik, a templom hat telekkel.

(7.) Továbbá az apácakolostorról, ami Isten anyja, a mindenkor szűz Mária tiszteletére ugyanezen püspökségben a felső várban épült, amit először Hrodbertus úr, püspök és hitvalló építtetett, s amit szintén Salzburgnak nevezett, amelynek élére unokahúgát, Krisztus szolgálóját, Erindrudát helyezte más leányokkal együtt, aki e helyen nyugszik tiszteletben; és amit ott Theodbert herceg adományozott, alább megemlítjük.¹⁴⁴ (7. 2) Adományozott először Theodbert herceg Salzburggau tartományban egy Ainring nevű falut harminc – ré-

¹⁴² Vö. *Breves Notitiae* 13, 9.

¹⁴³ Petzgersdorf (?) vagy „Kirchdorf” (?).

¹⁴⁴ Vö. *Breves Notitiae* 4, 1.

szint megművelt, részint megműveletlen – telekkel és katonákkal, és ami ezen faluhoz tartozott, malmokkal a folyón, amit Saalachnak hívnak,¹⁴⁵ és szintén (...) (7. 3) És adományozott ott az említett herceg az imént megnevezett tartományban egy kis helyet, amit Fischachnak hívnak, öt – részint megművelt, részint megműveletlen – telket és malmokat a Fischach folyón.¹⁴⁶ (7. 4) Adományozott ugyanezen herceg ugyanazon Salzbουργau tartományban azon a helyen, amit Thalgaunak neveznek, ahol csupán egyetlen templom van, réteket és erdőt és a halászat felét abból a tóból, amit Mondseenek hívnak.¹⁴⁷ (7. 5) Adományt tett ugyanezen herceg a fent megnevezett tartományban azon a helyen, amit Kuchlnak neveznek, a Salzach folyónál, ahol csak rétek és erdő van.¹⁴⁸ (7. 6) Adományozott ezen herceg ezen tartományban azon a helyen, amit Reichenhallnak hívnak, a só forralásához kilenc tűzhelyet, három használatban levőt és hat használaton kívülit; és elrendelte, hogy adót fizessen minden ember, aki Reichenhallban lakik, amit barbár nyelven *adalporónak* neveznek,¹⁴⁹ miként azok is, akik Nonnban és Gmainban laknak, akként azok is, akik magában Reichenhallban laknak, május hónap közepétől Szent Marton ünnepéig adjanak le minden héten pénteken egy véka sót, négy lakost kivéve.¹⁵⁰ (7. 7) És ugyanezen herceg adományozott Salzbουργau tartományban a Salzach folyó mellett egy falut, amit Tittmoningnak hívnak, és ott hatvan – részint megművelt, részint megműveletlen – telket, részint katonákkal és adóköteles félszabadokkal minden hozzá tartozó és körötte fekvő területtel és minden vidékkel, ami ugyanezen faluhoz tartozik, és a malmokkal, amelyek e helyen találhatóak.¹⁵¹ (7. 8) Hasonlóképpen adományozott ugyanezen herceg a fent említett tartományban száztizenhat adóköteles római részint megművelt, részint megműveletlen [*telkekkel*] különböző helyeken,¹⁵² és a vadászatot azon erdőben, ami a gaisbergi havasi legelőktől azon hidakig, amelyeket ma Lammestegennek hívnak, terül el,¹⁵³ és ugyanezen tartományban négy havasi legelőt, amelyeket így hívnak: Gilsche Alm és Gugilan-Alm, Alpiglalm és Laogang,¹⁵⁴ és az Abersee tó halászatának harmadát.¹⁵⁵ (7. 9) Hasonlóképpen adományozott a fent említett herceg Chiemgau tartományban egy falut, amit Wagingnak neveznek, negyven – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel, malmokkal és minden tartozékukkal.¹⁵⁶ (7. 10) És ugyanezen Chiemgau tartományban adományozott a már nevezett herceg egy Kammer nevű falut tizennégy – részint megművelt, részint megműveletlen – telekkel, részint szolgálkkal, részint szabadokkal, vizekkel és vízfolyásokkal és malmokkal, minden birtokkal és ezek minden tartozékával.¹⁵⁷ (7. 11) Ezen felül adományozott ezen herceg ugyanezen tartományban a Traun folyó mellett rómaiakat és azok nyolcvan – részint megművelt, részint megműveletlen – adóköteles telkét mindazzal, ami ezen telkekhez hozzátartozik.¹⁵⁸ (7. 12) Attergau tartományban is adományozott a fent nevezett herceg rómaiakat és azok három adóköteles telkét.¹⁵⁹ (7. 13) Ezen kívül pedig adomáyo-

¹⁴⁵ Vö. *Breves Notitiae* 4, 2.

¹⁴⁶ Vö. *Breves Notitiae* 4, 5.

¹⁴⁷ Vö. *Breves Notitiae* 4, 4.

¹⁴⁸ Vö. *Breves Notitiae* 4, 4.

¹⁴⁹ *quod barbarice dicitur adalporo*

¹⁵⁰ Vö. *Breves Notitiae* 4, 5–6.

¹⁵¹ Vö. *Breves Notitiae* 4, 8.

¹⁵² Vö. *Breves Notitiae* 4, 3.

¹⁵³ Vö. *Breves Notitiae* 4, 10.

¹⁵⁴ Az elnevezések meglehetősen bizonytalanok. (Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 93.)

¹⁵⁵ Vö. *Breves Notitiae* 4, 4.

¹⁵⁶ Vö. *Breves Notitiae* 4, 7.

¹⁵⁷ Vö. *Breves Notitiae* 4, 7.

¹⁵⁸ Vö. *Breves Notitiae* 4, 7.

¹⁵⁹ Vö. *Breves Notitiae* 4, 9.

zott ezen herceg Mattiggau tartományban húsz adókötelest azok telkén.¹⁶⁰ (7. 14) Mattiggau tartományban pedig adományozott az imént nevezett herceg négy adókötelest ugyanennyi – részint megművelt, részint megműveletlen – telkével együtt, különböző helyeken.¹⁶¹

(8.) Szent Maximilian cellája kapcsolatban pedig az történt, hogy kezdettől fogva építették. Elment két testvér vadászatra arra helyre, amit Pongaunak neveznek, az egyikük neve Tonazanus, a másikuk neve Urso, meg azért, hogy aranyat keressenek, és sok fényt láttak sok éjen át és sok más jelet, és eljöttek Hrodbertus úrhoz, a püspökhöz, és elmondták neki, hogy ők maguk mit láttak ott. És ő maga elment velük, és ott ugyanazt látta.¹⁶² (8. 2) Akkor pedig elment Hrodbertus úr Theodo herceghez, és elmondta neki e csodajeleket, kérvén, hogy adjon neki engedélyt, hogy ott egy cellát építhessen, Theodo herceg pedig megadta neki az engedélyt.¹⁶³ (8. 3) És eljött Hrodbertus úr ismét ugyanoda embereivel és a fent nevezett testvérekkel, és elkezdett ott erdőt irtani és a helyet megtisztítani és egy kápolnát építeni.¹⁶⁴ Miután pedig a kápolna elkészült, ismét eljött Theodo herceghez, és megkérte, hogy jöjjön el vele oda.¹⁶⁵ (8. 4) Amikor pedig eljöttek oda, Hrodbertus úr felszentelte ezen kápolnát, és Theodo herceg Szent Péternek és a salzburgi monostornak adományozta ugyanezen helyet és minden oldalon három mérföldet, és maguk az imént nevezett testvérek engedéllyel és Theodo herceg hozzájárulásával adományul adták ott minden vagyonukat, amijük csak volt,¹⁶⁶ és utódaikat tanulni és a tonzúrát felvenni a salzburgi monostornak ajánlották; az egyikük neve Uurmhari, a másikuk neve Cissimo;¹⁶⁷ és Hrodbertus úr elküldte oda szerzeteseit, hogy az isteni szolgálatot teljesítsék, és ezen cellát megépítsék.¹⁶⁸ (8. 5) Amikor pedig Uurmhari és Cissimo a betűket megtanulták, elkezdték kérni Hrodbertus urat, hogy azon birtok felét, amit szüleik ott adományoztak, nekik haszonélvezetre halálukig átengedje, és Hrodbertus úr így is tett, ám megparancsolta, hogy a másik fele a salzburgi Szent Péternek szolgáljon.¹⁶⁹ (8. 6) Ezek pedig megszerezték azon másik felet utódaik számára azok haláláig, és ettől fogva ez a salzburgi monostor beneficiumában volt Odilo herceg koráig. Akkor pedig Urso, Odilo káplánja kérte, hogy adja neki ezen birtokot mindenestül beneficiumként, és Odilo így is tett, és erőszakkal elvette azt a salzburgi monostortól.¹⁷⁰ (8. 7) Elkezdte pedig Virgilius apát ezen dolgot Odilótól követelni, és Odilo ki akarta azt cserélni azzal, amije Laufenben volt, és ebbe Virgilius semmiképpen sem egyezett bele, és így Odilo kitarthatott amellet, hogy jogtalanul megtartsa azt, amit a salzburgi monostortól vett el.¹⁷¹ (8. 8) Ezen feljegyzést pedig én, Arn, legkegyesebb urunk és királyunk KÁROLY hozzájárulásával és engedélyével ugyanabban az évben, amikor ő a bajor területet saját hatalma alá vette, nagyon öreg és megbízható férfiaktól a leggondosabban megtudakoltam, szerzetesektől és laikusoktól, és (az utókornak) megírtattam. Ezek a szerzetesek nevei: Vitalis, Amandinus pap, Latinus pap, Cuffulus, Zissimo, Dignolus,

¹⁶⁰ Vö. *Breves Notitiae* 4, 9.

¹⁶¹ Vö. *Breves Notitiae* 4, 9.

¹⁶² Vö. *Breves Notitiae* 3, 1–5.

¹⁶³ Vö. *Breves Notitiae* 3, 6.

¹⁶⁴ Vö. *Breves Notitiae* 3, 7–8.

¹⁶⁵ *Notitia Arnonis* 8, 3. *Facto autem oratorio venit iterum ad Theodonem (!) ducem et rogavit eum secum ibidem venire.* Vö. *Breves Notitiae* 3, 9. *Facta autem ibi ecclesia sanctus Rudbertus conlocavit ibidem Theodbertum (!) ducem et nuntiavit ei ipsam causam per ordinem ...*

¹⁶⁶ Vö. *Breves Notitiae* 3, 9–10.

¹⁶⁷ Vö. *Breves Notitiae* 3, 11.

¹⁶⁸ Vö. *Breves Notitiae* 3, 10.

¹⁶⁹ Vö. *Breves Notitiae* 3, 12.

¹⁷⁰ Vö. *Breves Notitiae* 8, 1–6.

¹⁷¹ Vö. *Breves Notitiae* 3, 13–14; 8, 6–11.

Benedictus diakónus, Sindo diakónus, Euo pap, Baldo pap, Lezzo, Kaerheri, Reginperth pap, Materninus, Arnhelm, Tazzo, Emico, Germanus. Ezek a laikusok nevei, akik eskütétellel tanúsították, hogy elődeiktől ezt így hallották, amit alább írva van: Immino gróf, Eimo gróf, Kerrad bíró, Sigipald bíró, Eparo, Iubianus, Eigiolf, Helmuin, Ambrao, Amalger, Liuphram, Iuuiian, Ato, Kislolf. És én Benedictus diakónus diktáltam, és írtam meg ezen feljegyzést.¹⁷²

2. Theotmar püspök levele¹⁷³

Nem egyetlen város, hanem az egész világ főpapjának és egyetemes pápájának,¹⁷⁴ János úrnak,¹⁷⁵ a Római Szék dicsőséges vezetőjének atyaságotok legalázatosabb fiait, Theotmar, a salzburgi egyház érseke, Uualdo, a freisingi, Erchenbaldus, az eichstätti, Zakariás, a sábeni, Tuto, a regensburgi, Richarius, a passauai egyház püspöke,¹⁷⁶ valamint Noricum – amit Bajorországnak is neveznek – teljes klérusa és keresztény népe kíván Üdvözítőnkben szerencsés gyarapodást, a katolikus béke növekedését és az örök országot.

Elődeitek határozatai és a katolikus atyák tanításai teljességgel arra indítanak bennünket, hogy minden, papi szolgálatunkat gátló és azzal ellentétes ügyben a római főpaphoz forduljunk, hogy azt, ami az egységre és a tanítás megőrzésére vonatkozik, semmiféle egyenetlenség ne háborítsa, hanem a legnagyobb előrelátással ő maga döntse el. Semmiképpen sem hisszük ugyanis, amit nap mint nap hallatni kényszerülünk, hogy attól a Szent és Apostoli Széktől, amely számunkra a püspöki méltóság anyja és a keresztény vallás forrása, bármiféle eltévelyedés is származott volna, hanem a tanítás és az egyház rend tekintélye.

¹⁷² Vö. *Breves Notitiae* 8, 12–15.

¹⁷³ A mérvadó kéziratokban címként az „*Epistola Theotmari episcopi*” szerepel – különféle kiegészítésekkel (vö. Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 138.) –, noha a levél keletkezése idején Salzburg már több mint száz esztendeje, 798 óta érsekség volt. A fordítás alapjául szolgáló szöveget lásd Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 138–157.

¹⁷⁴ *Summo pontifici et universali pape non unius urbis, sed tocius orbis*; a megszólítás a Theotmar-levélben eggyébült is megfigyelhető párhuzamos szerkesztés szép példája, amit a szerző meg egy *homoioteleuton*nal is megerősít. (A *homoioteleuton*hoz lásd H. Rubenbauer–B. Hofmann–R. Heine: *Lateinische Grammatik*. München, 1995. 324.) A *non unius urbis, sed tocius orbis* kitétel mind a *summo pontifici*, mind az *universali pape* jelzős szerkezethez kapcsolható, amit így *apo koinou* szerkesztésként értelmezhetünk. (Az *apo koinou* szerkezethez lásd T. Dér: *On the changing terms of some grammatical and stylistical phenomena of conciseness*. AA XXXII. 1–4. 1990–1992. 215–227.)

¹⁷⁵ A levél címzettjének általában IX. János pápát (898–900) tekintik, Boshof (*Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* 62. skk.) azonban azt tételezi fel, hogy – tekintettel arra, hogy IX. János már 900 májusában meghalt, a levél pedig nagy valószínűséggel 900 júliusában, a reichbachi zsinaton íródott – Theotmar VIII. János pápához (872–882) csak mint fiktív címzethez intézhette az *epistolát*, lévén hogy őt már mint a Metóddal folytatott vita résztvevőjét és Wiching püspök felszentelőjét ismerhette. Ennek ellentmond, hogy Theotmar maga említi VIII. János pápát IX. János elődei között (144. 8. *antecessor vester ... Wichingum consecravit episcopum*). Boshof ezen érve kevésbé tűnik meggyőzőnek, kiváltképp ha figyelembe vesszük, hogy a magyarok betörései – amint ez a levélből is kiderül – éppen ebben az időszakban vágták e az Itália és Salzburg közti kapcsolatot, vagyis Theotmar minden bizonnyal még nem értesülhetett IX. János pápa haláláról. (Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae*, 139.)

¹⁷⁶ A püspököket a levél hivatali működésük megkezdésének sorrendjében sorolja fel: Freisingi Uualdo/Waldo (884–906), Eichstätti Erchanbaldus (888–912), Sábeni Zakariás (893–907), Regensburgi Tuto (893–930), Passauai Richarius (899–902). Vö. H. Wagner: *Urkundenbuch des Burgenlandes I.* 1955. 12.

Azonban – amint ők maguk állították – általatok küldetve jött három püspök,¹⁷⁷ nevezetesen János érsek, Benedek és Dániel püspök a szlávok földjére, akiket morváknak neveznek,¹⁷⁸ amely terület lakosaival együtt királyainknak, népünknek és nekünk vettett alá mind a keresztény vallás gyakorlása, mind a világi adózás tekintetében, mivel először mi tanítottuk őket, és váltak pogányokból keresztényekké.¹⁷⁹ És ezért Passau város püspöke – akinek az egyházmegyéjébe azon terület lakosai kereszténnyé válásuktól kezdve tartoznak – amikor akarta, és szükséges volt, elment oda anélkül, hogy bárki is akadályozta volna ebben, és gyakorta zsinati gyűlést tartott saját embereivel és az ott lakókkal, és mindent, amit el kellett végeznie, hatalommal felruházva elvégzett, és senki sem állt neki ellen szemtől szemben. És grófjaink is, akik e terület határvidékén éltek,¹⁸⁰ folytattak ott világi törvénykezést, s amit ki kellett igazítaniuk, kiigazították,¹⁸¹ adókat szedtek be, és senki nem állt nekik ellen¹⁸² egészen addig, míg az ördög meg nem keményítette az ő szívüket,¹⁸³ és elkezdték a kereszténységet megvetni, minden igazságosságot elutasítani, háborút szítani, és igen szívósan ellenállni, olyannyira hogy a püspök és az ígehirdetők semmilyen úton nem jutottak el hozzájuk, és saját kedvükre azt tettek, amit akartak. Most pedig – ami nekünk sérelmesnek és hihetetlennek tűnik – a jogtalanságot növelendő azzal kérkednek, hogy egy nagy pénzüsszeggel elérték, hogy ti az említett püspököket hozzájuk küldjétek, és hogy ugyanazon passauai püspökségben olyan rendelkezéseket tegyetek, amelyeket sohasem hallottunk az apostoli széktől kiindulni, s amelyeket a kánoni rendelkezések¹⁸⁴ sem hagynak jóvá, hogy egy egyház ilyen megosztást szenvedjen. Ugyanis egy püspökség öt püspökségre osztódott fel. Nevezetesen amikor az említett püspökök a ti nevetekben – amint ők maguk mondták – oda behatoltak, egy és ugyanazon püspökségben egy érseket szenteltek – mintha más valaki püspökségén belül egy érsekség létezhetne – és három, neki alá-

¹⁷⁷ Az említett püspökök létezésének történeti hitelét kétségbe vonja Boshof (*Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* 63.), ezzel szemben valószínű fogadja el Dopsch (*Geschichte Salzburgs* 1. 194.) és Boba (I. Boba: *Die Lage von Moravien nach den mittelalterlichen Quellen aus Bayern*. In: *Der heilige Method. Salzburg und die Slawenmission. Beiträge des internationalen Symposions vom 20. bis 22. September 1985 in Salzburg*. 1987. 59. skk.).

¹⁷⁸ A salzburgi érsekség és a morvák kapcsolatához bővebben lásd H. Dopsch: *Passau als Zentrum der Slawenmission*. *Südostdeutsches Archiv* 28/29. 1985/1986. 5–28.

¹⁷⁹ Az epistolában többször megnyilvánuló, Theotmar által kedvelt stíluslemként használt párhuzamos szerkesztés kiváló példája: ... *in terram Sclavorum, qui Maravi dicuntur, que regibus nostris et populo nostro, nobis quoque cum habitantibus suis subacta fuerat tam in cultu christiane religionis quam in tributo substantie secularis, quia exinde primum imbuti et expaganis christiani sunt facti. Az ex paganis christiani sunt facti szerkezethez* – hasonló megfogalmazással a bajorokról – lásd *Conversio* 3. *Actenus praenotatum est, qualiter Bawari facti sunt christiani*. (A *Conversio* e fejezetéhez lásd Nótári: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 98. sk.; Nótári: *Megjegyzések a Conversio Bagoariorum et Carantanorum avar vonatkozású fejezeteihez*, 70. sk.)

¹⁸⁰ *et nostri comites illi terre confines*; a terminológiai egyezéshez lásd *Conversio* 10. *Tunc primus ab imperatore constitutus est confinii comes Goterammus...* (Vö. Nótári: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 106.)

¹⁸¹ *et que corrigenda sunt correxerunt*; a hasonló megfogalmazáshoz lásd *Diploma Arnulfi* (MGH *Diplomata*, vol. 32.) *Et si forsitan de Maraurorum regno aliquis causa iustitiae supervenerit, si tale ... Heimo vel advocatus eius corrigere [ne]quiverit*. (Vö. Boshof: *Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fälschung Pilgrims?* 55.)

¹⁸² E mondatban szintén igen jól nyomon követhető a párhuzamos szerkesztés: *etiam et nostri comites illi terre confines placita secularia illic continuaverunt et, que corrigenda sunt, correxerunt, tributa tulerunt, et nulli eis restiterunt ...*

¹⁸³ Az újszövetségi reminiscenciához (*usque dum incrassante corda eorum diabolo*) lásd Mt. 13, 15; ApCsel. 28, 27. *incrassatum est enim cor populi huius*

¹⁸⁴ A kánoni rendelkezésekre a *Conversio* (1. 8. *canonicus ordo*, 5. *canonum diffinitio*) is többször utal. (Nótári: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 97. 104. 101.)

rendelt megyéspüspököt az érsek tudta, és azon püspök beleegyezése nélkül, akinek az egyházmegyéjében voltak, noha az Afrikai Zsinat huszadik fejezete úgy rendelkezik, „*hogy azon közösségek, amelyeknek sohasem voltak püspökei, és [más] püspökök alá tartozó egyházmegyékben vannak, csak azon püspök akaratából, aki alá tartoztak, kaphatnak saját vezetőket, vagyis püspököket*”;¹⁸⁵ és továbbá ugyanazon zsinat hatvanötödik fejezete [úgy rendelkezik], „*hogy azon közösségek, amelyeknek sohasem voltak saját püspökei, csak az adott tartomány, és annak vezetőjének egyhangú határozata és azon püspök hozzájárulásával, akinek az egyházmegyéjéhez e közösség tartozott, kaphatnak püspököket*.”¹⁸⁶ Leó pápa dekrétumainak tizenötödik fejezetében ez áll írva: „*Semmilyen rendelkezés nem engedi meg, hogy a püspökök közé számtsanak olyanokat, akiket nem a tartomány püspökei szenteltek fel a metropolita döntése alapján*.”¹⁸⁷ Továbbá a negyvenkilencedik fejezet [úgy rendelkezik] „*hogy amennyiben a messze legméltatlanabbnak és papi érdem nélkül beiktatottaknak adatnék a pásztori méltóság és az egyház kormányzása, úgy ez a népnek nem javára, hanem kárára van, s nem az irányítást biztosítja, hanem a veszedelmet növeli*.”¹⁸⁸ És ugyanazon fejezetben kevésbé utóbb kimondta: „*Nehezen ér jó véget, ami rossz kezdettel indult*.” És elődötök, Celesztin pápa dekrétumának tizenhetedik fejezetében az áll, „*hogy egyetlen papnak se juttassanak tisztséget úgy, hogy az más jogát sérti*.”¹⁸⁹

Elődötök Svatopluk fejedelem kívánságára Wichinget püspökké szentelte,¹⁹⁰ és semmiképpen sem az ősi passauai püspökségbe küldte, hanem egy újonnan megtért néphez, amelyet maga a fejedelem háborúban igazított le, és érte el, hogy pogányokból keresztényekké legyenek.¹⁹¹ Amikor azonban és szlávoknak lehetőségük nyílt követeteiknél a bizalmasságra, sokféleképpen megvádoltak és megrágalmaztak bennünket, és hazug szavakkal azt állították mondván – mivel senki nem szegezte nekik válaszul az igazságot –, hogy nekünk a frankokkal és az alemannokkal viszályunk és ellentétünk lett volna, noha e vád hamissága kiderül abból, hogy azok velünk a legjobb barátságban vannak, és szeretetben együttmű-

¹⁸⁵ *Registri ecclesiae Carthaginensis excerpta c. 53.* (CC 149. 189.) *Epigonius episcopus dixit: Multis conciliis hoc statutum a coetu sacerdotali est, ut plebes, quae in dioecibus ab episcopis retinentur, quae episcopos numquam habuerunt, non nisi cum voluntate eius episcopi a quo tenentur, proprios accipiant rectores, id est episcopos.*

¹⁸⁶ *Registri ecclesiae Carthaginensis excerpta c. 98.* (CC 149. 216.) *Placuit et illud, ut plebes, quae nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex concilio plenario unuscuiusque provinciae, et primatis atque consensu eius, ad cuius dioecesim eadem ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant.*

¹⁸⁷ *Leo I. JK 544 (458/459) c. 1.* (Migne PL 54. col. 1203 A) *Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati.*

¹⁸⁸ *Leo I. JK 410 (446) c. 1.* (Migne PL 54. col. 646 B–647 A) *Ut indignis quibusdam et longe extra sacerdotale meritum constitutis pastorale fastigium et gubernatio ecclesiae dederetur. Non est hoc consulere populis, sed nocere, nec praestare regimen, sed augere discimen ... difficile est, ut bono peragatur exitu, quae malo sunt inchoata principio.*

¹⁸⁹ *Coelestin I. JK 369 (426) c. 4.* (Migne PL 50. col. 434 B) *Nec usurpationis locus alicui sacerdoti in alterius concedatur iniuriam.*

¹⁹⁰ VIII. János (872–882) I. Svatopluk (871–894) kívánságára 880-ban szentelte püspökké Wichinget: *Presbyterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sancte ecclesie Nitrensis, quem suo archiepiscopo in omnibus obedientem, sicuti sancti canones docent, esse iubemus et volumus.* (MGH Epistolae, vol. 7. 223.) Ehhez lásd Kristó Gy.: *Orientációs irányok a Kárpát-medencében az ezredforduló táján.* In: Írások Szent Istvánról és koráról. Szeged, 2000. A pápa által említett érsekről, Metódról a levél hallgat, amint ellenfelét, Wichinget is csak itt említi.

¹⁹¹ Theotmar meglehetősen tendenciózus állítása, hogy csak Svatopluk idejében tértek volna a morvák a keresztény hitre, nem igazolható, azonban így készíti elő a néhány mondattal később felvázolandó, Mojmir és IV. Lajos között fennálló éles kontrasztot.

ködnek; s még azzal is megvádoltak, hogy velük magukkal békétlenségben volnánk. Bevalljuk, hogy így van, de nem a mi hibánkból, hanem az ő elvetemültségük miatt; amikor ugyanis számukra értéktelenné kezdett válni a kereszténység,¹⁹² és ezen felül megtagadták a kötelező adó fizetését király urainknak¹⁹³ és azok hercegeinek, és háborús ellenállásba fogtak, és népünket támadni kezdték; viszály támadt köztük.¹⁹⁴ És mivel [*a mieink*] fegyverrel megvédték magukat tőlük, és leigázták őket, ezért saját joguknál fogva kellett és kell őket adófizetőként tartaniuk, és lettek – akár akarják, akár nem – uralmunknak alávetve. Ezért kell nektek magasságotokban körültekintően eljárni, és mindenek előtt az igazgatás mérséklését megtartanotok, nehogy a rosszabbik fél erősítesse meg, s a jobbik gyengítse.¹⁹⁵ Legfelségesebb Lajos urunk¹⁹⁶ ősei ugyanis, a császárok és királyok a frankok legkeresztényibb nemzetiségéből származtak, Mojmir szlávjai pedig pogányoktól és hitetlenektől erednek.¹⁹⁷ Azok császári hatalmukkal a római birodalmat felemelték, emezek megkárosították; azok megerősítették a keresztény uralmat, emezek meggyengítették; azok az egész világban tekintélynek örvendtek, emezek rejtekeikben és váraikban bujkáltak;¹⁹⁸ azok segítségével ragyogott az Apostoli Szék, emezek üldöztetésétől szenvedett a kereszténység.¹⁹⁹ Mindezekben ifjú királyunk²⁰⁰ egyetlen őse mögött sem marad el, egyiküknek sem marad alatta, hanem az Istentől neki jutott erénynek megfelelően kíván birodalmának összes fejedelmeivel együtt a Római Anyaszentegyháznak és Nektek, a Legfőbb Atyának legerősebb segítője lenni. Ugyanis azt akarja, hogy minden, isteni rendelésre ráruházott

¹⁹² *quando christianitas illis cepit vilescere* – vö. *Conversio c. 12. (Methodius) vilescere fecit cuncto populo ... missas et ewangelia.* (Ehhez lásd Nótári: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 109.)

¹⁹³ *senioribus nostris regibus* – vö. *Conversio c. 12. dominus senior noster rex* (Bővebben lásd Nótári: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 108.)

¹⁹⁴ Feltehetően az I. Svatopluk fiai, II. Mojmir és II. Svatopluk között felmerült viszályra értendő: *Annales Fuldenses a. 898. (131.) Inter duos fratres gentis Marahensium, Moymirum videlicet ac Zentobolchum, eorumque populum dissensio atque discordia gravissima exorta est (...). Tunc vero rex imperator ista sciens marchiones suos ... Bawarios suos primates transmisit.*

¹⁹⁵ *A ne peior pars confortetur et melior infirmetur* ellentét mind tartalmilag, mind pedig stílusban előkészíti a következő két mondatban megfogalmazandó kontrasztot.

¹⁹⁶ IV. Lajos trónra lépése (900. február 4.) a levél keletkezése szempontjából *terminus post quem*nek tekintendő.

¹⁹⁷ Theotmar beállítása itt meglehetősen tendenciózus, hiszen a morvák már 830 táján felvették a kereszténységet, tehát a levélben említett morvák közvetlen elődei semkinthetők pogányoknak. (Vö. Kristó: *Orientációs irányok a Kárpát-medencében az ezredforduló táján*, 9.)

¹⁹⁸ Lošek (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 148.) Niermeyerre hivatkozva (J. F. Niermeyer: *Mediae latinitatis lexicon minus*. 1976. 1052 a) két szöveghelyet említ, amelyek a morva fejedelem várára, erődítményére vonatkoznak: *Annales Fuldenses a. 869.* (MGH *Scriptores rerum Germanicarum in us. schol.* vol. 7. 69.) *Rastizi munitio, a. 871. (74.) urbs antiqua Rastizi*

¹⁹⁹ Az e két mondaton végigvonuló éles kontraszt létrehozásához ismét a párhuzamos szerkesztés eszközével él (érdemes figyelni az *isti pronomen* eredeti, pejoratív használatára is): *Progenitores namque serenissimi senioris nostri Hludouici, videlicet imperatores et reges, ex christianissima Francorum gente prodierunt, Moimarii vero Sclavi a paganis et ethnicis venerunt. Illi potentia imperiali Romanam rem publicam sublimaverunt, isti damnaverunt; illi christianum regnum confortaverunt, isti infirmaverunt; illi toto mundo spectabiles apparuerunt, isti latibulis et urbibus occultati fuerunt; illorum consilio apostolica sedes pollebat, istorum persecutione christianitas dolebat.*

²⁰⁰ *A iuenculus rex* Gyermek Lajosra utal, aki alatt szintén Theotmar töltötte be a főkancellári tisztséget anélkül, hogy különösképpen aktív szerepet vállalt volna a kormányzati ügyintézésben. (Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 58.)

hatalom egyedül Isten szolgálatában segítse, és ezen munkálkodik. Ezért békében él, és örvend az egyetértésnek,²⁰¹ és annak ujjong, hogy – miként atyái is – Atyaságod kegyében áll.

Amivel bennünket az említett szlávok vádoltak, hogy a magyarokkal megsértettük a keresztény hitet, kutyára vagy farkasra és más felette gyalázatos és pogány dologra tettünk esküt és kötöttünk békét, és pénzt adtunk nekik, hogy Itáliába betörjenek²⁰² – ha színetek előtt folya köztünk a tárgyalás az elétek terjesztett ügyünkről, úgy Isten színe előtt, aki mindent tud, még mielőtt megtörténnék,²⁰³ és a Ti színetek előtt is, akik apostoli helytartói vagytok – az ő hamisságuk bebizonyosodnék, és a mi ártatlanságunk beigazolódna. Mivel²⁰⁴ pedig tőlünk távol lévő keresztényeinket állandóan fenyegették, és szerfeletti üldöztetéssel gyötörték, értéktelen pénzt ajándékoztunk nekik, és csak lenvászomból készült ruháinkat,²⁰⁵ hogy vadságukat valamelyest lecsillapítsuk, s hogy üldöztetésüktől nyugalmat nyerhessünk. Ugyanis ilyen vádakkal, amint fent írtuk, érveltek ellenünk szívük gonoszsága szerint, és főpapjaitokat olyannyira felingerelték jogaink megsértésére, hogy egy hozzánk intézett – mintegy az Apostoli Széktől származó – levélben mindezt szemünkre lobbantották, és különféle jogtalanságokkal rágalmaztak meg, és többek között méltónak ítélték bennünket arra, hogy az isteni kard lesújtson ránk. Betelik rajtunk hát, amit valamely bölcs mondott: *Az igaz vette magára a gonosz bűnét.*²⁰⁶ Ugyanis azt a bűnt, amit mi tévedésből és egyetlen alkalommal elkövettünk, ők maguk sok éven át²⁰⁷ folyamatosan elkövették.²⁰⁸ Ők maguk fogadták be a magyarok nem csekély tömegét, és azok szokása szerint saját

²⁰¹ Az e bekezdést lezáró és az új bekezdéshez mintegy átmenetet képező mondatban Theotmar hangsúlyozza az általuk szorgalmazott *pax* és *concordia* fontosságát, mintegy a *discordia* már említett és a *fidem catholicam violasse* – rögtön a következő mondatban – említendő, ellenük felhozott vádjának ellentétéként.

²⁰² A magyarok kalandozása Itáliában 899 február–márciusában kezdődött, és onnan csak egy évvel később, 900 tavaszán vonultak ki. Vö. Kristó Gy.: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest, 1980. 208. skk.

²⁰³ Az ószövetségi reminiscenciához lásd Bölcs. 8:8.: *signa et monstra scit, antequam fiant*, Dán 13:42.: *Deus aeternae ... , qui nostri omnia antequam fiant*.

²⁰⁴ A következő négy, explikatív értelmű mondat kezdetére (*Quia enim ... , Talia namque ... , Impletur enim ... , Ipsi enim ...*) világosan jelzi a szerző apologetikus szándékát e bekezdésben. (Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 150.)

²⁰⁵ A vászonhoz mint fizetőeszközhöz vö. Helmoldus, *Chronica Slavorum* c. 38. (Scriptores rerum Germanicarum, XXXII. 1937. 77.) *apud Ranos non habetur moneta, ... sed quicquid in foro mercari volueris, panno lineo comparabis*.

²⁰⁶ *Iustus tulit crimen iniqui*. Az ószövetségi idézet (Bölcs 10:19.) igencsak tendenciózus és ironikus felhasználásához lásd a bevezetőben leírtakat.

²⁰⁷ Theotmar a *multis annis* kitételrel feltehetően a 862-es és 881-es év eseményeire utal, amikor a magyarok a morvákkal szövetségben támadták meg Bajorországot és a frankokat. (Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 151.)

²⁰⁸ *Ipsi enim crimen, quod nobis falso semel factum imposuerunt, multis annis peregerunt*. E ponton Lele József fordítása (Ők ugyanis azt a bűnt, amit hamisan ránk fogtak, hogy egyszer elkövettük, sok éven át elkövették. HKÍF 186.) nyelvi okokból megkérdőjelezhető. Ugyanis a *nobis falso semel imposuerunt* szórend miatt a *falso adverbium* csak a *semel factum*-ra vonatkozhat, nem pedig az *imposuerunt*-ra, vagyis Theotmar beismeri az általuk elkövetett bűnt, ám hangsúlyozza, hogy azt csak egyetlen egyszer követték el, míg a morvák sok éven át. Azonban nem a 899-es esztendő eseményeire utal, hiszen tagadja, hogy a magyarokat pénzzel igyekeztek volna rábírnival arra, hogy betörjenek Itáliába, valószínűleg Arnulf 892-ben viselt dolgaira céloz – vö. *Annales Fuldenses* a. 892. (121.) *Rex equidem assumptis secum Francis, Baiuariis, Alamannis mense Iulio Maraviam venit; ibi per IIII epdomadas cum tanta multitudinē, Ungaris eciam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur*. (Wolfram: *Geschichte Salzburgs* 1. 326; Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 151.)

álkeresztényeik fejét teljesen kopaszra nyírták,²⁰⁹ és a mi keresztényeinkre őket rászabadtították,²¹⁰ s ők maguk is odajöttek, és egyeseket fogságba hurcoltak, másokat megöltek, megint másokat börtönök mélyén éhséggel és szomjúsággal veszejtettek el, számtalan embert pedig számkivetésbe küldtek, és nemes férfiakat és tisztas asszonyokat szolgaságba kényszerítettek; Isten templomait felgyújtották, és minden épületet (úgy) elpusztítottak, hogy egész Pannóniában, legnagyobb tartományunkban egyetlen templom sem található, amint azt az általatok rendelt püspökök is – ha be akarnák vallani – elbeszélhetik, hány napon át mentek, s az egész területet elhagyatottnak látták.²¹¹

Amikor pedig tudomásunkra jutott, hogy a magyarok betörték Itáliába, igen kívántunk ugyanezek szlávokkal békét kötni²¹² – Isten rá a közös tanúnk –, megfogadván nekik a Mindenható Istenre, hogy minden, az ellenünk és a mieink ellen elkövetett gonoszságukat megbocsátjuk, és mindazt visszaadjuk, amiről bizonyos, hogy a mieink tőlük vették el, amennyiben nyugalomban lehetünk tőlük, és annyi időt adnak, amíg Lombardiába vonulhatunk, és Szent Péter vagyonát megvédhetjük, és a keresztény népet isteni segítséggel megszabadíthatjuk; ám ezt sem kaphattuk meg tőlük. És ily sok gaztett után birtokolják a jótéteményeket, és hamis vádlóként lépnek fel, akik mindig is üldözték a keresztényeket.²¹³ Ha az egész világon bárki azt merészelné állítani, hogy mi letértünk a helyes útról, és az igazsággal szembehelyezkedtünk, álljon elétek, és tapasztalni fogjátok, hogy csak rútul rászédett (benneteket), mi pedig e dologtól mindenestül tiszták vagyunk. Ezért egyenként és mindannyian sürgetően könyörgünk, hogy semmiképpen se higgyetek könnyen bárkinek is, aki álnokul bármivel is meggyanúsít bennünket,²¹⁴ mielőtt a körülmények megkövetelnék, hogy valaki, ezen ügyben akár Magasságotoktól küldetve előtűnik, akár szerénységünkötől küldetve előttemek megjelennek. Közös siralom és általános fájdalom győzri (mindazokat), akik Germániát és Noricumot lakják, mert az egyház egységét szakadás osztja meg.²¹⁵ Ugyanis, amint már mondtuk, egy püspökség öt püspökségre osztódott fel. Ezért, ha a gonosz csele valamit elért a szlávok elvetemültsége által, háriítsa el azt az igazságosság. Ti pedig, akiket a Magasságbeli erénnyel ruházott fel és apostoli hatalommal vértezett fel, – amint a próféta mondja – *kötözzétek egybe az eltöröttet, erősítsétek meg a gyengét, hozzatok vissza a kivetettet*,²¹⁶ hogy a nép ismét sértetlen hitben örvendezhessék, s az Anyaszentegyház békés alázatban ujjonghasson.

²⁰⁹ Vö. Regino, *Chronica a. 889* (MGH *Scriptores rerum Germanicarum*, vol. 50. 133.) *capillum usque ad cutem ferro caedunt*

²¹⁰ Ti. a magyarokat. Theotmar itt a magyarok és a morvák közös, a frankok ellen irányuló 894-es támadására utal. (HKÍF, Lele 186.)

²¹¹ Vö. *Annales Fuldenses a. 894. Avari, qui dicuntur Ungari ... multa miserabilia perpetravere. Nam homines et vetulas matronas penitus occidendo, iuenculas tantum ut iumenta pro libidine exercenda secum trahentes totam Pannoniam usque ad internationem deleverunt.* Ehhez lásd HKÍF 190.

²¹² A békekötésre csak a következő évben került sor, vö. *Annales Fuldenses a. 901* (135.) *Generale placitum Radaspona civitate habitum est. Ibi inter alias missi Marahavorum pacem optantes pervenerunt; quod mox ... complacuit et iuramento firmatum est.*

²¹³ *Et post tanta maleficia habent beneficia et sunt falsi accusatores, qui semper fuere christianorum persecutores. A homoioteleutonnal hangsúlyossá tett párhuzamos szerkesztésmód szép példája.*

²¹⁴ *Idcirco singuli omnesque ammonendo precamur, ne ullo modo alicui falso de nobis aliquam suspicionem referenti creduli sitis ...* Már a megfogalmazás többszörösen (*ullo modo – alicui – aliquam suspicionem – creduli*) gyengíteni igyekszik a vádakot.

²¹⁵ *quod unitas ecclesie dividitur scissura;* vö. (142. 7. sk.) *... ut tantum scisma una pateretur ecclesia. Est enim unus episcopatus in quinque divisus.*

²¹⁶ *Quod fractum est, alligate; quod infirmum, consolidate; quod abiectum, reducite.* Theotmar némiképp átalakítva idézi az ószövetségi szöveghelyet (Ez. 34:4.): *Quod infirmum fuit, non consoli-*

Theotmar, méltatlan érsek és az apostoli javak legbuzgóbb kezelője.

A pénzt, amivel Nektek jog szerint tartozom, a pogányok ádáz dúlása miatt sem én magam nem vihettem el, sem másokkal nem tudtam elküldeni; de mivel Isten kegyelméből Itália felszabadult,²¹⁷ amilyen gyorsan csak tehetem, elküldöm Nektek. Szerénységünk azt kéri, hogy Magasságotok mindenre, amit e levél által közöltünk, válaszolni méltóztassék.

Világ kegyes atyja, Péter nevére méltó,
akit nevedben követsz, bárcsak követnéd erényében is;
légy szolgálód igaz őre, és ajánld őket
az Úrnak, aki a magas mennyben trónol.²¹⁸

dastis et quod aegrotum, non sanavistis, quod fractum est non alligastis et quod abiectum est, non reduxistis.

²¹⁷ Utalás a magyarok 900. június végén Itáliában elszenvedett hadi vereségére. (Lošek: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, 87.)

²¹⁸ *Alme pater mundi, dignus prenomine Petri, / nomine quem sequeris, utinam virtute sequaris; / sisque tuis famulis protector verus et ipsos / commendes Domino, celo qui presidet alto.*